

I N H O U D S O P G A V E

In memoriam Wim de Lobel PAUL HOPSTER	2	Europees leger LEON WECKE	24
Hoe redden we de vrije markt? FRANS COUWENBERGH	3	Zwarte Piet als lakmoesproef ENNO NUY	26
Het feest van de bok ENNO NUY	7	Kant's 'waag te weten' ANTON van HOOFF	27
De theologische samenzwering JAN WILLEM NIENHUYS	8	Van het bestuur DIK KRUIHOF	27
Zo maar wat vrije gedachten GERHARD ELFERINK	10	<i>REACTIE</i> Atheïsme binnen het humanisme KEES HELLINGMAN	28
Bestaat er een islamprobleem? BERIT & MANFRED SUCH	12	<i>BOEKEN</i> Veganisme is een morele plicht STIJN BRUERS	28
Verband tussen kennis, atheïsme en religie FRANS van DONGEN	15	Een nieuwe wereld ENNO NUY	31
Daar zitten <i>zij</i> achter FRANS BIJLSMA	18	Verschenen: 't Is toch niet waar! JAAP van den BORN	33
Overdenking bij het symbool van DVG PAUL MERCKEN	21	Atheïst Centre 75 Years International Conference	35
Decline and Fall door ontkerstening? ANTON van HOOFF	22	De huisarts uit Tuitjenhorn HANS LOUIS KOEKOEK	36
Respect WILLEM VERMAAT	24		

In memoriam Wim de Lobel

In het verzorgingshuis waar Wim de laatste weken verbleef werd veelvuldig het volgende gezegd of gedacht: “Hij is wel ziek, maar mentaal is hij nog helemaal in orde, ongelooflijk hoe sterk die man is.” Hij amuseerde zich op zijn ziekbed met een dik boek van een van zijn favoriete filosofen, Hegel. Er klonk muziek van Beethoven. Bezoek was welkom. In zijn kamer heerste een ontspannen sfeer. Wim wist precies wat hem te wachten stond, maar hij was totaal niet bang voor de dood. Hij keek terug op

een mooi leven en daar kwam nu een eind aan. Geen polonaise van bestralen of chemo, het zat er op, hij was klaar. En tevreden. Wim was sterk. Hij profiteerde zeker van de spierkracht die hij als timmerman had ontwikkeld, maar daarnaast of aanvullend was hij filosoof. Hij was beide: timmerman en man van wijsheid, filosoof. Hij was ook eigenzinnig. Geloofde niet snel in het gezag van anderen. Hij moest zelf ontdekken. Zelf uitdenken. Bevrijdend denken. Vrij denken. Denken op eigen gezag. Hij was ook: rebel. Bij verkiezingen voor Tweede Kamer en gemeenteraad koos hij consequent voor rechtse rakkers. Rebellen: Fortuyn, die knuppels gooide in het politieke hoenderhok en Wilders, die zich durfde te onderscheiden met een Mozartkapsel. Beiden taalvirtuozen. En dat was Wim ook. Op alle openbare bijeenkomsten van De Vrije Gedachte was Wim aanwezig met een boekenstal. Ook hier weer spierkracht en taalkracht, zoals Wim aan kwam zetten met twee gigantische, loodzware tassen, volgeladen met oude en nieuwe boeken

en talloze brochures die relevant zijn voor het vrijdenken. Als redacteur van De Vrijdenker was Wim zeer plichtgetrouw. Hij liet nooit verstek gaan voor een redactievergadering. Artikelen die ingestuurd waren en door de redacteurs beoordeeld moesten worden op geschiktheid voor het maandblad kregen bij positieve beoordeling van hem als reactie “geen bezwaar”, terwijl de andere redacteurs dan reageerden met “geschikt voor plaatsing”. Als hij een artikel negatief beoordeelde lukte het de andere redacteurs zelden hem af te brengen van zijn ‘veto’.

Ik zou Wim te kort doen door hem niet zelf aan het woord te laten komen uit Hegel’s Fenomenologie van de geest en Spinoza’s Ethica.

“Hegel is een universeel procesdenker. Dat wil zeggen dat hij de mens filosofisch definieert als onderdeel van een universeel wordings- en bewustzijnsproces. De kern van Spinoza’s filosofie heeft een kosmische inhoud. God, ofwel de werkelijkheid, definieert hij enerzijds als denken (geest) en anderzijds als uitgebreidheid (substantie) die eeuwig, dus blijvend in elkaar zijn verondersteld: ongescheiden onderscheiden. De ontwikkeling van het menselijk denken en bewustzijn ziet hij als een afspiegeling van de universele werkelijkheid, god ofwel de natuur (*Deus sive Natura*). Deze komt in het menselijk bewustzijn tot zelfreflectie en aanschouwing. Met andere woorden: de natuur komt in het menselijk brein, dat onderdeel is van het natuurlijke zijn, tot universeel zelfbewustzijn.”

Wim heeft voor zijn filosofie veel geleerd van Jan B rger.

“De Rotterdamse filosoof Jan B rger (1888-1965), die ik goed gekend heb en als filosoof net zo hoog schat als Hegel, geeft een geniale definitie van het hegeliaanse Heer en Knecht zijn. De weg naar het mens-zijn is om te beginnen dat de mens leert zijn eigen Knecht te zijn; dan is hij namelijk tevens zijn eigen Heer. Het ik reflecteert zich in zijn niet-ik. Met andere woorden: vanuit de verzoening hebben beide disciplines hun bestaansrecht. Zonder Hegel tekort te willen doen constateer ik hier weer het anarchistisch principe, namelijk de innerlijke vrijheid waarzonder een vrije samenleving niet kan functioneren. Hegel’s tijdgenoot de componist Ludwig van Beethoven verwoordt in zijn magistrale Negende Symfonie dat alle mensen broeders zijn, dat naar Hegel’s zienswijze in abstracto begrepen dient te worden, namelijk het filosofische niet-ik zijn. Slechts in het rijk van de geest is sprake van broederschap en werkelijke vrijheid.”

Wim is altijd op zoek geweest naar werkelijke vrijheid en heeft die in het Vrijdenken gevonden.

Paul Hopster

Hoe redden we de vrije markt?

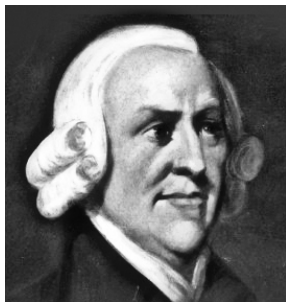

FRANS COUWENBERGH (1933) humanosoof

De crisis, het gevolg van gewetenloos speculeren door bankiers met geld van een ander, zet menigeen aan het piekeren over hoe de oude christelijke moraal te herstellen, over moreel kompas, cultuuromslag. Veel gepieker, maar nog geen duidelijk antwoord. Hier is een poging.

De vrije markt

Het basisprincipe van de vrije markt is altijd geweest dat het nastreven van eigenbelang automatisch zal leiden tot de beste resultaten voor iedereen. We zouden een vrijemarktsamenleving daarom kunnen definiëren als *een samenleving waarin het collectief (vertegenwoordigd door de regering) de individuele burgers in geen enkel opzicht verhindert om hun eigenbelang na te streven*. Dit principe werd in het verleden al door diverse filosofen onder woorden gebracht. De bekendste vrijemarktfilosoof was de Brit Adam Smith met zijn boek *The Wealth of Nations* (1776). Hij schreef: “We verwachten dat we te eten krijgen niet dankzij de welwillendheid van de slager, de brouwer of de bakker, maar dankzij het

Adam Smith

feit dat zij hun eigen belang nastreven.” Eerder, in 1714, had Bernard Mandeville al een fabel geschreven met de ondertitel *Private Vices, Public Benefits* oftewel *Persoonlijk Ondeugden, Publieke Voordelen*. Zij spraken zich zo duidelijk uit voor de voordelen van een vrijemarktsamenleving juist omdat de absolutistische monarchieën van hun tijd steeds sterker geneigd leken om met allerlei beperkende maatregelen het individuele initiatief, en daarmee de vrije markt, aan banden te leggen.

Bernard Mandeville

Toen in 1680, onder koning Lodewijk XIV, de Franse minister van financiën aan een groep kooplui vroeg wat de regering het beste kon doen om het bedrijfsleven te steunen, gaf één hunner het beroemde antwoord: “*Rien, monsieur Colbert. Laissez faire. Laissez passer.*” (Niets, meneer Colbert. Laat ons gewoon onze gang gaan). Dat “*laissez faire*” werd het devies van diverse latere denkers over de samenleving en de economie.

Als we ervanuit gaan dat de meeste mensen van nature al enigszins geneigd zijn om actief hun eigenbelang na te streven, dan is het niet verrassend dat de vrije markt al een lange historie kent: vanaf het moment dat het systematisch bedrijven van handel (en dus winst maken) mogelijk werd.

We zien de vrije markt dan ook al in werking in de vroegste stadstaten. Een voorbeeld is de Indusbeschaving van rond 4000 jaar geleden, met welvarende steden als Harappa, waar de bedrijvigheid niet door een despoot werd gefnuikt. Andere voorbeelden zijn de beschaving van de handeldrijvende Feniciërs (de uitvinders van het alfabet); de vroeg-Griekse stadstaten zoals Athene (waaraan wij niet alleen de term ‘democratie’ danken maar ook filosofie en prachtige kunst); en de Italiaanse stadstaten rond 1400/1500 waarin dankzij de handelswelvaart de Renaissance kon opbloeien. Overal waar de koopliedenklasse haar vrije gang kon gaan (*laissez faire*), leidde dit een opbloei van welvaart, beschaving en (later) democratie.

De link tussen vrije markt en democratie is niet toevallig: democratie is feitelijk de enige staatsstructuur waarin iedereen de mogelijkheid heeft om zijn eigen belang te laten vertegenwoordigen en te laten meewegen in het besluitvormingsproces. Maar ze blijft een kwetsbaar proces. Er zijn in de geschiedenis altijd despoten geweest die de zegeningen van de markt usurpeerden en haar uitzogen; zij slachtten daarmee de kip met de gouden eieren. In zulke situaties bleef de vrije markt krachteloos. Met alle stilstand en terugval in achterlijkheid en gelovigheid van dien. Het Osmaanse (vroeg-Turkse) kalifaat is hiervan een bedroevend voorbeeld. Laten we vooral niet vergeten dat er een direct verband bestaat tussen de vrije markt en vrij denken: het laatste kan niet gedijen zonder het eerste.

In West-Europa won de burgerij stapje voor stapje veld in de economie tijdens de Verlichting en de daaropvolgende modernisering van de productiewijze. Moeizaam, met tegenwerking van de Kerk en soms met een terugval in despotie, zoals in de 20ste eeuw door enkele collectivistische experimenten

onder Sterke Mannen (Stalin, Hitler). Na de Tweede Wereldoorlog krabbelde de burgerij weer overeind. Met radio en vooral televisie kreeg de vrije markt vleugels. Zij was nu in staat om haar mensbeeld (de mens als consument en producent) via de massamedia uit te venten. Eeuwenlang waren het de kerken geweest die het mensbeeld hadden mogen bepalen: dat van de van God's genade afhankelijke zondaar. Een mensbeeld dat onderwerping aan algemene dogma's afdwong en daarmee het onafhankelijke, individuele denken en doen had beknot. Vanaf de zestiger jaren van de 20ste eeuw drong de stem van de vrije markt met beeld en geluid dagelijks in elke huiskamer door en veranderde daarmee de visie van mensen op zichzelf. Ze bracht een *wind of change*. Een prima metafoor, de wind: een zwakke kracht, maar in een zeil een sterke. En als de zoele zuidenwind een ontgooiende: het bevroren monotheïsme ontgooide en verdampte, de kerken begonnen aan een onstuitbare leegloop. Dankzij internet en sociale media begint inmiddels zelfs in het islamitische deel van de wereld de verstarring langzaam maar zeker te ontgooien. Deze ontwikkeling wordt door islamisten als bedreigend ervaren en brengt hen tot razernij, maar jammer dan: ook vele moslimjongeren willen modern zijn, ook zij ruiken vrijheid en welvaart. Met de massamedia dringt de vrije markt door tot in de haarvaten van elke bevroren samenleving. Onstuitbaar en globaliserend. Leve de vrije markt.

Crisis

Dat "leve de vrije markt" klinkt vandaag nogal hol, nu we als gevolg van *doorgeschoten* vrijheid van financiële ondernemers in een economische crisis verkeren. Maar gezien de historische merites van de vrije markt blijft mijn vertrouwen in haar ongeschokt. Natuurlijk, ze blijft een zwakke kracht. Adam Smith zag dat in de 18de eeuw al. Als tegenwicht voor onze natuurlijke neiging tot het nastreven van eigenbelang zag hij een vorm van empathie. Door oog te hebben voor anderen worden we ons bewust van onszelf en van de moraal van ons eigen gedrag. Hij waarschuwde voor de usurpatoren die de vrije markt kunnen belagen: niet alleen despoten, maar ook zakenlieden die met geheime monopolies en kartels de prijzen kunstmatig hoog houden voor eigen gewin en ten koste van de burgers. Daarom ook moest volgens hem de politiek niet door het zakenleven worden overheerst.

Momenteel buigen filosofen als Alain de Botton en Simon Critchley zich over de ideologische leegte

Alain de Botton

en het gebrek aan normbesef. Daarbij overwegen ze geen nieuwe invulling van die leegte, maar speculeren in arren moede over het oplappen van het godgeloof. Maar al een paar eeuwen geleden, in een nog diepchristelijke samenleving, kenden vrijemarktfilosofen als David Hume en Adam Smith geen gewicht meer toe aan het christendom als drager van onze moraal. Dit maakt duidelijk dat teruggrijpen naar de religie als moreel baken geen goed idee is. Eerder zouden we een duidelijk verschil moeten maken tussen de basisgedachte van de vrije markt, het liberalisme, en de hedendaagse doorgeschoten variant ervan, het neoliberalisme. Het neoliberalisme (de stroming hult zich in

Simon Critchley

het fraaie kleed van het liberalisme zoals het nationaalsocialisme dat deed met het socialisme) is een perverterend voortbouwen op Adam Smith's stelling dat het nastreven van eigenbelang automatisch tot de beste resultaten leidt voor iedereen. Zoals we zagen dacht Smith zelf dat het gunstige effect van empathie een te grote concentratie van rijkdom en macht kon voorkomen; in het neoliberalisme ontbreekt een dergelijke beperkende factor – de veiligheidspal die rampen voorkomt – geheel.

De neoliberale ideologie werd populair gemaakt door de Russisch-Amerikaanse schrijfster Ayn Rand, die in de jaren 50 van de 20ste eeuw de economische theorie ontwikkelde van *the virtue of selfishness*. Bij haar was het niet zozeer gezond eigen belang maar veeleer *ongebreideld egoïsme* dat in het economisch handelen als een deugd moet worden nagestreefd. Zij nam daarbij geen van de waarschuwingen die Smith daarbij had aangetekend, in acht. Ze schreef: "Mijn filosofie is in essentie het begrip van de mens als een heldhaftig wezen, met zijn eigen geluk als het morele doel in zijn leven, met productieve prestatie als zijn edelste activiteit." Het "eigen geluk" wordt bij haar dus een *moreel doel op zichzelf*. Naast het natuurlijke nastreven van eigen belang maakt zij geen plaats voor andere, meer altruïstische morele doelen. Met haar radicale denken beïnvloedde zij een groepje studenten, waaronder de latere FED-voorzitter Alan Greenspan.

In de loop van de jaren 70 wonnen de neoliberale economen Hayek en Friedman Nobelprijzen en kreeg het neoliberale denken steeds meer invloed in de conservatieve beweging. Rand's opinie over het najagen van eigen belang als morele deugd klonk grootkapitalisten als muziek in de oren. Miljardairs die uit eigenbelang de macht van de overheid wilden minimaliseren, financierden 'denktanks' teneinde de heersende opvattingen en de politiek te beïnvloeden. Zonder hun financiering en andere steun van miljardairs zou in het huidige Amerika de neoliberale Tea Party, die ten aanzien van Obama's sociale politiek dwarsligt, onbetekenend zijn gebleven.

De neoliberale miljardairs zijn machtige usurpatoren van de vrije markt, van het type waarvoor Adam Smith al bang was. Maar niet alle appels in deze mand zijn rot. Lichtende voorbeelden van maatschappijbetrokken miljardairs zijn Warren Buffett en Bill Gates. Het niet-empathische neoliberalisme, de geperverteerde Rand-variant van het vrije ondernemerschap dat het Vrije Westen aanvankelijk zo welvarend had gemaakt, heeft onze samenleving diepgaand nadelig beïnvloed. Haar mantra dat het algemeen belang het meest gediend is wanneer iedereen *alléén* aan zijn eigen belang denkt en niet aan dat van een ander, heeft perverterend gewerkt in de menselijke verhoudingen. Het leidde tot het idee dat alle instituties – van ziekenhuizen en scholen tot nutsbedrijven en woningcorporaties – winstgevend gemaakt moesten worden. Niet samenwerking maar efficiëntie, concurrentie en ellebogenwerk werden normaal. Hoe groter de corporatie of hogeschool, hoe meer omzet – en hoe sneller de CEO's hun bonussen konden incasseren. Tegelijk nam de verbondenheid van werknemers en CEO's met hun bedrijf en met elkaar in dezelfde mate af. Het neoliberalisme heeft vooral de geldondernemers asociaal gemaakt. Welbeschouwd maakt geld niet alleen bankiers en speculanten maar ons allemaal zwak. Wat is dat toch met geld, dat het 't slechtste in ons wekt? Daarover een andere keer.

Geld is de smeerolie van de vrije markt

Zonder geld geen vrije markt. Zonder banken en dus zonder bankiers, al evenmin. Met de oprichting van de VOC in 1602 werden financiers in staat gesteld te beleggen in aandelen (goed), maar gingen er al meteen speculanten '*short*': zij kochten aandelen in bedrijven die in winst leken te gaan stijgen, om die snel weer van de hand te doen zodra de winst dreigde te gaan zakken. Speculeren, gokken dus, met kortlopende aandelen. Speculanten zijn de aasgieren van het kapitalisme. Zoals Peter de Waard zegt in

zijn Volkskrant column van 15 januari 2013: "Zij verergeren de crisis doordat ze met het verkopen van iets wat ze nog niet bezitten, de al dalende koersen nog verder onder druk zetten."

Speculanten zijn de aasgieren van het kapitalisme
Schiet de samenleving iets op met speculanten? Nee dus. We hebben, zoals gezegd, allemaal boter op ons hoofd. Nou ja, ieder die een aflossingsvrije hypotheek heeft of zo. Het is te gemakkelijk om alleen de graaibankiers de schuld van de crisis te geven. Toen het systeem nog als een tierelier leek te draaien, pleitte niemand ervoor om het anders (voorzichtiger en met meer sociale betrokkenheid) te gaan doen. De schuld hiervan ligt bij de perverterende werking van het neoliberalisme, dat zich gaandeweg kon wortelen in het denken van ieder die bij het 'grote geld' kon. Gesteund door de 'denktanks' van vooral Amerikaanse magnaten is dat denken stevig in alle bobo-hoofden gepompt. Hoofden die leeggeraakt waren: waaruit oude, op het christendom geënte morele overwegingen al langer waren verdampt.

Wat te doen

Dat eerdergenoemde betrokken denkers op het idee komen om als morele noodmaatregel het christendom dan maar weer op te lappen is niet raar, maar wel dom. Het is trekken aan een dood paard – de vrijemarkteconomie kan er niets mee – en bovendien is het ook roeien tegen de globaliserende stroom van de markt in. Van de andere kant: mensen zijn van nature religieus, in die zin dat ze een gemeenschappelijke basis nodig hebben. Zonder een gedeeld geloof in waar het samenleven om draait, en misschien zelfs in de zin van het leven, hebben we NIX met elkaar te maken en gaat ieder zijn eigen naad naaien. Het is duidelijk genoeg: we moeten een splinternieuw alternatief ontwikkelen dat de sociaalmorele functie van het wegwijnende godsgeloof kan overnemen. Een nieuw motiverend geloof – waarin? In datgene wat alle mensen op onze planeet delen: het mens-zijn. Het geloof in de kracht van het mens-zijn: uit de doeken gedaan in het verhaal over hoe onze voorouders van apen tot mensen geworden zijn, hoe ze talige wezens geworden zijn (en wat taalvermogen dóét met een dier); hoe ze daardoor tot de meest succesvolle apensoort werden; hoe ze religieuze dieren geworden zijn, tobkende apen maar ook zingende en dansende apen; hoe ze zulke hypersociale wezens geworden zijn

en door hun samenwerking de grootste problemen overwonnen. Dat verhaal maakt ook duidelijk hoe sinds 10.000 jaar (toen we onze oeroude jager-verzamelaar levensstijl moesten opgeven) onze hyper-sociale aanleg steeds meer gefrustreerd is geraakt. Kortom, hier hebben we een verhaal waarmee we onszelf kunnen begrijpen en dat ons inzicht geeft in wat ons echt gelukkig maakt: het van betekenis zijn voor de ander, voor elkaar, voor de samenleving. In zekere zin een nieuw scheppingsverhaal (met een morele dimensie). In de tijd van Adam Smith ontbraken essentiële bouwstenen voor zo'n samenhangend verhaal nog, maar wij kunnen nu dat nieuwe scheppingsverhaal op een goed gefundeerde wijze tot stand brengen. De hedendaagse wetenschappen zoals archeologie, antropologie en ethologie leveren er inmiddels karrevrachten bouwstenen voor aan.

In mijn visie zou het streven naar een zinvol (en zingevend) nieuw scheppingsverhaal niet gewoon het zoveelste boek moeten worden, maar veeleer de vorm moeten krijgen van een doorlopend project. Universiteiten werken al wereldwijd samen voor kankeronderzoek, epidemieënafweer, malaria-bestrijding en op tal van andere gebieden; zo kan er ook worden samengewerkt aan het nieuwe scheppingsverhaal. Natuurlijk ligt dit gevoelig bij de bolwerken van godsdiensten en andere geloven, die graag zoals in voorgaande eeuwen ons mensbeeld willen blijven bepalen. Daarom zou zo'n project door de Verenigde Naties, en met name Unesco, geïnitieerd moeten worden. Unesco is de hoedster van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, het eerste document dat de mensheid tot nu toe universeel tot stand heeft weten te brengen. Het beoogde project ligt feitelijk in het verlengde hiervan. Immers, de Universele Verklaring berust op het mens-zijn van ieder mens. Maar deze grondslag staat er nog wat omfloerst in. De formule die het hier in 1948 gehaald heeft (de Preamble begint ermee) luidt dat "de inherente waardigheid [...] van alle leden van de mensengemeenschap

Bernard Delfgaauw

grondslag is voor de vrijheid, gerechtigheid en vrede in de wereld." Zoals de filosoof Bernard Delfgaauw in zijn *De Mens en zijn Rechten* (1993) heeft uitgelegd: "De menselijke waardigheid ligt in de menselijkheid en is derhalve inherent, zoals de Verklaring zegt, aan het mens-zijn als zodanig."

Deze grondslag, het mens-zijn, is tot op de dag van vandaag nog steeds niet nader uitgewerkt. Dat is een gemis, een zwakke plek, een leemte. Niet alleen als grondslag van de Universele Verklaring, maar ook in de hele wetenschaps-beoefening en zelfs in ieders leven. Je weet immers pas echt hoe jijzelf en je medemensen zijn als je weet hoe we geworden zijn.

Een Unesco-project voor het tot stand brengen van een "Universele Verklaring van de Oorsprong en het Wezen van de Mens" zou in deze leemte kunnen voorzien. Zo'n project kan bogen op de ultieme waarheid die voor de mensheid bereikbaar is: een inzicht waar alles wat we aan wetenschap in huis hebben, aan te pas komt; waar ieder in principe in kan participeren en dat in de pas blijft lopen met de vorderingen van de wetenschapsbeoefening; een waarheid die altijd onderweg blijft, als naar een nimmer te bereiken horizon.

Het zou volledig legitiem zijn wanneer de Unesco zou besluiten om op deze wijze in de leemte onder de Universele Verklaring te voorzien. De bezwaren die vanuit de traditioneel-religieuze bolwerken van geestesdwang zullen opklinken bij het bekend worden van dit voornemen, kan de Unesco gemakkelijk pareren met de verzekering dat ieders geloofsovertuiging blijft gerespecteerd en dat daaraan niet wordt getornd; dat zij alleen in een algemeen voelbare leemte wil (en vanuit haar opdracht ook moet) voorzien. Sommigen van de mee-denkers die ik met mijn zienswijze heb geconfronteerd, vinden dat het naïef is om te verwachten dat een log apparaat als de UNESCO ooit tot zo'n project te bewegen zou zijn. Ik denk echter dat de nood stijgt en dat het niet lang zal duren of deze mogelijkheid om er in te voorzien zal minstens in overweging genomen worden. Die mogelijkheid moet dan wel eerst geopperd zijn. Ik ben ervan overtuigd dat ook al zou mijn stem nimmer gehoord worden, zo'n project vroeg laat zeker door andere mensen in seculiere landen zal worden opgepakt: het ligt enorm voor de hand allemaal.

Conclusie

Met het idee voor een op menswetenschap gebaseerd 'scheppingsverhaal' als nieuwe grondslag voor de door Adam Smith beoogde empathie als veiligheidspal die rampen voorkomt, hoop ik een antwoord te hebben aangedragen voor een nieuw moreel kompas. In de vorm van een project.

Het feest van de bok ofwel: laat varen alle hoop, gij die hier binnentreedt...

ENNO NUY (1950, Aerdt) is hoofdredacteur geweest van Maandblad De Vrijdenker

Er bestaat een wereld waar we niets van af willen weten. De wereld die ons de gitzwarte achterkant van onszelf toont. Het is de wereld waarin gemarteld en gefolterd wordt. Het lijkt zo voor de hand te liggen hier een moreel-ethische positie op te zoeken die martelen en folteren verbiedt. Maar de werkelijkheid is een andere. Er wordt gemarteld en gefolterd, op veel grotere schaal dan we weten willen. In weerwil van officiële en internationaal erkende verklaringen, verdragen en protocollen.

Er is een rapport verschenen onder de titel *Ethics abandoned: Medical Professionalism and Detainee Abuse in the "War on Terror"*. Klik op de link hieronder om het rapport in te zien. U betreedt een wereld waar u niet graag wilt zijn. Als ergens de verzuchting van Dante aan de orde was: Laat varen alle hoop, gij die hier binnentreedt...

De task force die het hierboven vermelde document heeft opgesteld benadrukt dat haar bevindingen tot stand zijn gekomen op basis van incomplete informatie en documentatie; veel bronnen bleven voor hen gesloten om redenen van "veiligheid". Desalniettemin formuleert het rapport een aantal bevindingen die het hart koud maken.

- De studie heeft aangetoond dat er sprake is van het systematisch gebruik van marteling en een wrede onmenselijke behandeling van terreurverdachten door de Amerikaanse autoriteiten en dat militaire artsen en psychologen deelnemen aan dit misbruik.
- Ondanks een door de Amerikaanse president bekrachtigd verbod op specifieke vormen van wreed gedrag jegens gedetineerden, worden deze vormen van foltering nog steeds toegepast door Defensie en de CIA.
- Artsen, psychologen en andere gezondheidsprofessionals worden door Defensie en de CIA gedwongen te handelen in tegenspraak met hun beroepsethiek. Ofschoon men in naam beleidsmaatregelen ter bepaling van ethische normen ondersteunt, laat de praktijk zien dat het ontwikkelen van standaarden voor professioneel gedrag alleen maar ondermijnd wordt.
- Verpleegkundig personeel wordt ingezet bij gedwongen voedseltoediening om hongerstaking onmogelijk te maken. De handelingen die hierbij verricht dienen te worden, moeten worden aangemerkt als marteling en foltering. De beslissing tot gedwongen voedseltoediening is een zaak van de militaire machthebber. Daarmee wordt de onafhankelijkheid van het medisch personeel met voeten getreden.
- Het militaire systeem van kwaliteitsbewaking maakt het onmogelijk om professionals die handelen in strijd met de voorschriften, ter verantwoording te roepen.
- De American Psychological Association heeft volkomen ten onrechte de achterswaardigheid van een besluit van psychologen om deel te nemen aan ondervragingen herbevestigd.
- De tuchtcommissies hebben tot nog toe alle klachten, ingediend tegen gezondheidsprofessionals die in strijd met hun eigen standaarden zouden hebben gehandeld, ongegrond verklaard – merendeels op grond van procedurele argumenten.
- Militaire medische opleidingsprogramma's schieten schromelijk tekort in het beschermen van de internationaal erkende rechten van gedetineerden.

Natuurlijk doet het rapport heldere aanbevelingen op ieder van deze conclusies maar we hoeven ons weinig illusies te maken over de mate waarin en de snelheid waarmee deze aanbevelingen worden doorgevoerd. Lees ook eens het hoofdstuk dat een aantal ingediende klachten tegen gezondheidsprofessionals behandelt: ronduit beangstigend en Kafkaësk.

Het rapport deed me sterk denken aan dat even fascinerende als afschuwelijke boek van Mario Vargas Llosa *Het feest van de bok* over het ongekend wrede regime (van 1930 tot 1961) van Rafael Leónidas Trujillo in de Dominicaanse Republiek. Vargas Llosa beschrijft hier in extenso de martelpraktijken en de rol die artsen daarin spelen. Er staan passages in dit boek die je niet zonder de grootst mogelijke huiver en afschuw kunt lezen.

Martelen is van alle tijden en het gebeurt in naam van uw en mijn vrijheid. Het is een praktijk die je niet kunt goedkeuren en we moeten ons daar uit alle macht tegen blijven verzetten. Maar tegelijkertijd dient zich een ethisch dilemma aan. Stel dat je 9-11 had kunnen voorkomen door een klein groepje gevangenen genomen terroristen te martelen, tot de dood erop volgt, maar niet dan nadat zij de informatie hebben verstrekt waarmee die grootscheepse ramp voorkomen had kunnen worden?

<http://hrp.law.harvard.edu/wp-content/uploads/2013/11/IMAP-EthicsTextFinal2.pdf>

De theologische samenzwering

JAN WILLEM NIENHUYS (1942) was universitair docent wiskunde en is secretaris van Stichting Skepsis - <http://www.skepsis.nl/>

In 2006 publiceerde Marcel Hulspas En de zee spleet in tweeën: De bronnen van de bijbel kritisch onderzocht. Het is een complex boek, want de Bijbel (in dit verband: het zogeheten Oude Testament) is dat ook. Er staan veel historische feiten in de Bijbel, maar de weergave daarvan is soms danig verfraaid.

Pas in een nawoord schetst Hulspas de ontstaansgeschiedenis. Je kunt het beste beginnen in het jaar 620 v.o.j. Toen was een zekere Josia koning van Juda, een schrale hoogvlakte westelijk van de Dode Zee, ongeveer zo groot als het Groothertogdom Luxemburg, of Noord-Brabant ten oosten van Den Bosch. Ten noorden van Juda lag het veel rijkere koninkrijk Israël, dat een eeuw eerder door de Assyriërs onder de voet gelopen was. In het Midden-Oosten werden talrijke goden vereerd, maar de populairste waren *El*, zijn vrouw (de hemelkoningin) *Asjera* en de stormgod *Baäl*. In sommige

El op zijn troon

gebieden werd ook *Jahweh* vereerd. Deze werd mogelijk aanvankelijk als zoon van El beschouwd, maar later min of meer met El zelf geïdentificeerd. In enkele opschriften uit ca. 800 v.o.j. wordt de zegen gevraagd van 'Jahweh en zijn Asjera'. In het genoemde jaar 620 kwam Josia op het idee dat hij de dreiging van een invasie kon afwenden door zich geheel toe te vertrouwen aan Jahweh en Jahweh alleen. Een zogenaamd oud geschrift met de Wet van Jahweh werd 'herontdekt', en Josia begon aan een godsdienstige hervorming. De tekst van die oerbijbel was wat er nu bij Deuteronomium 12-26, 28 staat. De beschrijving van de hervorming van Josia (die van veel later dateert) is waarschijnlijk nogal optimistisch, want zijn tijdgenoot Jeremia klaagt steen en been dat de hemelkoningin onverminderd populair blijft. Dat

is geen verrassing voor godsdienstkenners, want religie kun je niet zo makkelijk van hogerhand opleggen of verbieden. Het mocht niet baten. Rond 600 v.o.j. werden de Assyriërs afgelost door de Babyloniërs en Juda werd een vazalstaat van Babylon. Toen koning Sedekia van die vazalstaat in opstand kwam tegen de Babyloniërs, maakte Babylon korte metten met Juda: Jeruzalem werd verwoest en de elite van de bevolking werd gedeporteerd. Zo ving in 584 v.o.j. de Babylonische ballingschap aan. De Joden vroegen zich vervolgens af wat er toch misgegaan was en ze construeerden aan de hand van meegenomen oude teksten een 'geschiedenis' (ruwweg de boeken Richters, Samuël en Koningen) die liet zien dat Jahweh telkens had geprobeerd afspraken te maken met 'zijn' volk en dat het volk die afspraken keer op keer geschonden had en daar ook telkens weer voor gestraft was. Men mag aannemen dat die geschiedenis zelf al een zwaar geredigeerde bewerking was van de oudere teksten.

Ondertussen maakten de Joden ook indringend kennis met de Babylonische cultuur en godsdienstige ideeën en mythen. In 539 v.o.j. werden de Perzen de baas in het Midden-Oosten en Cyrus de Grote stuurde de Joodse ballingen weer naar huis, naar eigen zeggen in opdracht van de Babylonische oppergod *Marduk*, die Cyrus persoonlijk geholpen zou hebben bij diens veroveringen. Het was wel de bedoeling dat iedereen in het Perzische rijk de zoroastrische oppergod *Ahuramazda* vereerde, eventueel onder een andere naam. De zoroastrische religie zag de wereld als een strijdtoneel tussen goed (*Ahuramazda*) en kwaad (*Angramainyu*); deze strijd zal uiteindelijk door *Ahuramazda* gewonnen

worden. Het idee van de duivel en de apocalyptische ideeën van het jodendom en later het christendom komen regelrecht uit het zoroastrianisme.

Na de terugkeer gingen de priesters van de Joden vlijtig door met het redigeren en uitbouwen van hun heilige boeken. Onder meer werden Genesis en Exodus toegevoegd. In de Bijbel zijn dan ook tal van verhalen te vinden die een weerspiegeling zijn van de vele culturele en godsdienstige ideeën waarmee de Joden hadden kennisgemaakt. De verhalen waren geen originele verzinsels, het waren aanpassingen en bewerkingen van andere verhalen, enigszins zoals de sprookjes van Grimm. Zo kan het verhaal van Eva en de appel opgevat worden als een bewerking van de mythe van Pandora. Ook zien we nu nog dat die eerste Bijbelboeken kennelijk teruggaan op oudere documenten; in sommige heet de oppergod Jahweh en in andere heet hij El.

Dat die voorgeschiedenis van de Joden grotendeels verzonnen is, leert ook de archeologie. Er is geen spoor te vinden van een massa-emigratie uit Egypte richting Kanaän of van een gewelddadige verovering van Kanaän. (Tussen haakjes: het meest weerzinwekkende aan die moordpartijen is niet dat ze zijn gebeurd, maar dat ze worden voorgesteld als door God zelf gecommandeerd en dat noch de joodse, noch de christelijke religie daar een probleem mee heeft gehad.) Er moet lang geleden wel verkeer tussen Kanaän en Egypte zijn geweest: als er hongersnood was kreeg Egypte veel immigratie en die immigranten gingen natuurlijk later ook wel weer terug. David heeft misschien wel bestaan, maar zal niet meer dan een stamhoofd zijn geweest. Of Salomo bestaan heeft is onduidelijk, maar van de tempel die hij gebouwd zou hebben is nooit een spoor gevonden.

Dat Mozes niet bestaan heeft, vertelt de Bijbel zelf in bedekte termen. Sommige van de eerste profeten vermelden wel iets vaags over een uittocht uit Egypte, maar ze vermelden Mozes in het geheel niet! Met andere woorden, de uittochtmythe is geleidelijk ontstaan. Misschien zijn toespelingen daarop ook later in de tekst ingevoegd. Pas in een betrekkelijk laat stadium is er het wonderverhaal van gemaakt met Mozes in de hoofdrol. Bij Jeremia staat er in een passage (2:1-7) een vage toespeling op de uittocht, maar niets over Mozes. Bij Jesaja staat er ook weinig over. Alleen bij de zogeheten trito-Jesaja (hoofdstuk 56 en later, een duidelijk product van na de ballingschap) zien we Mozes opduiken.

Voor verdere details moet ik verwijzen naar het boek van Hulspas. Ik vertel het verhaal omdat ik laatst wat oude studievrienden trof. Een van hen, van oorsprong een theoloog, vertelde dat hij bij zijn hernieuwde studie van de Bijbel als literair product ook het boek van Hulspas gevonden had. Zijn commentaar was dat het een tamelijk accurate voorstelling van zaken gaf, heel aardig als je rekent dat de auteur geen theoloog is. Er stond precies in wat hij bij zijn studie theologie geleerd had. Een andere theologische studievriend die erbij zat, beaamde dat. Helemaal geloven doe ik het niet, want de ontdekking dat de archeologie van Israël niets, maar dan ook helemaal niets aan bewijzen heeft gevonden voor de Bijbelse geschiedenis is van beslist later datum dan begin jaren 1960. En nog in de jaren 1990 waren er heftige discussies over wat er nu precies 'waar' is in de Bijbel. Maar de Bijbelkritiek dateert al van de 19de eeuw en de simpele samenvatting 'Mozes heeft nooit bestaan' of 'Exodus

is nooit gebeurd' van Hulspas' boek is al lang bekend onder theologen. In feite waren dit soort ideeën de reden voor de opkomst van het zogeheten fundamentalisme in de VS. Mijn studievriend vertelde dat zijn echtgenote daar nogal van opkeek. En eigenlijk ik ook. Alle dominees en waarschijnlijk ook alle rooms-katholieke priesters die een universitaire opleiding theologie hebben genoten, hebben tijdens hun studie geleerd dat in elk geval de Bijbelse geschiedenis tot aan David gewoon fictie is, of religieuze propaganda. Maar ze hebben dat nooit duidelijk aan hun gelovigen verteld. Dat is toch een soort samenzwering om de waarheid verborgen te houden.

Het doet wat denken aan de Sinterklaassamenzwering. Maar fatsoenlijke ouders vertellen toch op een dag aan hun kinderen dat sinterklaas niet bestaat. Dat fatsoen hebben de dominees dus niet. Of ze draaien eromheen met moeilijke woorden als 'allegorie'. Het is niet eens zo'n onschuldige samenzwering, want de Israëli's baseren hun territoriale aanspraken op onder meer een belofte van God zelf aan Abraham, terwijl het realistischer zou zijn te stellen dat een Perzische veroveraar ongeveer 2500 jaar geleden een stel Judese intellectuelen toestemming had gegeven zich in de omgeving van Jeruzalem te vestigen op voorwaarde dat ze de cultus van *Ahuramazda* (of hoe ze die beliefden te noemen) in stand zouden houden.

Zo maar wat vrije gedachten

GERHARD ELFERINK (1943, Twente) is voormalig farmaceut; thans o.a. bestuurslid van De Vrije Gedachte

Het kan verkeren

Wat een hysterische aandacht valt Sinterklaas ten deel. En dan vooral de nadruk die erop wordt gelegd dat het hier enkel en alleen om een traditioneel, onschuldig kinderfeest gaat dat onlosmakelijk in de Nederlandse volksaard is verankerd. Ik heb wel eens anders meegemaakt. In de late jaren zestig van de vorige eeuw was Sinterklaas vooral een surprisefeest voor volwassenen. Ik heb destijds op verzoek menig gedichtje voor collega's gemaakt en daar kwam geen kind aan te pas. In de decennia daarna werd het kinderfeest ernstig bedreigd door de detailhandel die met veel publicitair geweld het feest de nek om wilde draaien ten faveure van het kerstfeest. Twee 'sinterklazen' waren destijds voor de winkeliers ook al een te veel. Het kan verkeren.

Tip: Maak van Zwarte Piet, die Moor in zijn anachronistische kledij, een bisschoppelijke medewerker met eigen gelaatskleur in een bijpassend eigentijds kerkelijk kloffie, die gewoon via de voordeur de cadeautjes komt bezorgen. Het merendeel van de huidige 'schoorstenen' is daar niet geschikt voor. Het kinderfeest zal er niet wezenlijk door veranderen.

Ergernissen

Je kunt je elke dag wel kapot ergeren aan allerlei onnozelheden van bestuurlijke hotemetoten.

Neem nou zo'n maatregel als: Werken met behoud van uitkering. Mensen met een uitkering worden gedwongen iets voor die uitkering terug te doen, zoals dat in neoliberal jargon heet. Dwangarbeid zullen ze bedoelen. Maar omdat dwangarbeid zo anti-liberaal klinkt en bovendien wettelijk verboden is, wordt het eufemisme 'Werken met behoud van uitkering' gebruikt. Maar in normaal Nederlands heet de beloning voor geleverd werk 'Loon' en geen uitkering! En wel met alle bijkomende rechten. Het is vooral de slinkse wijze waarop men die rechten probeert weg te moffelen, die ieders woede zou moeten wekken. Maar ja, in zo'n tijd leven wij niet meer. Zolang het jezelf niet aangaat.

Een uitkeringsgerechtigde, met de nadruk op gerechtigde, heeft niets aan zo maar wat werk. Een vaste baan met toekomst, zodat weer perspectief in het leven wordt gekregen, is waar hij/zij iets aan heeft. Aangezien de uitkeringsinstanties noch de politiek verantwoordelijken hem/haar die vaste baan kunnen of willen geven, past hun grote terughoudendheid bij het opleggen van allerlei dwingende eisen.

Herkenbaar

Wat een geluk dat wij een koningshuis hebben. Bij elke handelsreis naar het buitenland een vast bekend gezicht aanwezig. De orders stromen binnen. Onze industrie kan het amper bijbenen. Neem nou zo'n land als Duitsland. Verstoken van al dat moois. Geen vaste bekende gezichten voor het buitenland. Geen handelsmissie van de Duitsers heeft dan ook enig succes. Oorzaak: geen herkenbare gezichten. Geen monarchie. Eigen schuld, dikke bult. Niets voert dat arme land uit. Want, zoals Wakker Nederland maar al te goed weet, is uitvoer niet afhankelijk van kwaliteit of prijs, maar van vaste bekende gezichten! Daarom zie je in de buitenland ook nergens Duitse producten. De kwaliteit is dan misschien wel superieur, maar overtuig het buitenland daar maar eens van zonder een vast bekend gezicht. Nee echt, de kongsi God, Nederland en Oranje is een hemels geschenk waar *gansch de aerdcloot* ons om benijdt. Of toch niet?

Obstakel

De politiek bewuste minderheid van de monarchisten kan er in hoge mate van worden verdacht een dubbele agenda te voeren. Zij zien het koningshuis in de eerste plaats als een bruikbaar object om de, in hun ogen, veel te ver doorgeschoten democratisering te dwarsbomen en, waar mogelijk, zelfs terug te draaien. En daar hebben zij zeker een punt. Zolang de Kroon, met zijn niet te onderschatten autocratische

uitstraling, als een obstakel midden op de democratische weg staat, zal de, door hen gehate, verdere democratisering van de samenleving amper voortgang boeken.

AAP

In 1966 verscheen er in Nederland een nieuwe politieke groepering op het toneel. Democraten '66. Zij zouden de verdere democratisering van ons land eens ferm ter hand nemen. Vandaag de dag hoor je daar niets meer over. Dat alleen de D van Democraten nog in hun naam voorkomt was al een veeg teken.

Tijdens de begrotingsonderhandelingen met het kabinet Rutte II hadden zij toch een uitgelezen kans om verdere democratisering van de samenleving af te dwingen. Zoals in het bedrijfsleven, bijvoorbeeld. Maar niets daarvan. Eindeloos bleven ze zaniken om de WW-periode te verkorten en ontslagregels te versoepelen. Haantje Pechtold voorop. Het schofferen van werknemers zien zij tegenwoordig blijkbaar als hun hoofddoel. Democraten? Laat me niet lachen. Anti Arbeiders Partij (AAP) zullen ze bedoelen.

Democratie

In Nederland is de democratie nooit tot volle wasdom, tot volwassenheid, gekomen. Toen de tijdgeest na de Russische Revolutie geen andere houding meer toeliet, hebben de oligarchen en plutocraten het prille kind van Demos en Kratos ook in de armen gesloten, het vervolgens doodgedrukt en op sterk water gezet. Bij tijd en wijle, zoals bij verkiezingen, wordt het lijkje uit de vitrinekast gehaald en den volke getoond om te bewijzen dat de boreling nog steeds in ons midden is. Demos (Het Volk) staat hierbij wezenloos toe te zien, want sinds de relatie met Consumens – het kind van Oligarchia en Pluto – komt er geen zinnig woord meer uit. Van Kratos (Macht) is al sinds jaar en dag niets meer vernomen, al blijven regenten en kapitalisten op hun hoede. De relatie van Demos met Consumens is niet meer wat hij geweest is. Aan de duurzaamheid van deze verbintenis kan dan ook worden getwijfeld, wat het volk des te onberekenbaarder maakt. Een hernieuwde romance met Kratos behoort nog steeds tot de mogelijkheden!

CPB

‘Eindelijk cijfers bij een politieke keuze. Het orakel heeft gesproken,’ hoor je menig politicus en journalist denken als er weer eens een partijprogramma is doorgerekend, zoals dat heet. Het eigentijdse orakel is in dit geval het Centraal Planbureau (CPB). De huidige Pythia zit niet meer boven hallucinerende dampen, maar gebogen over rekenmodellen. Modellen, gebaseerd op de huidige maatschappelijke situatie, wel te verstaan. Wat zij doorrekent zijn allemaal voorstellen die binnen de bestaande situatie passen. Het blijft dus rommelen in de marges. Hier een beetje meer, dan daar een beetje minder, en omgekeerd. Als een politieke partij met écht baanbrekende ideeën komt, heeft het CPB daar geen passende modellen voor in huis en komt derhalve met een negatief, of hooguit neutraal, advies, waarna prompt alle conformisten over zo’n partij heen vallen als zijnde onrealistisch en utopisch bezig. Zo’n houding is natuurlijk de dood in de pot voor alle échte maatschappelijke veranderingen. Elk experiment wordt op die manier al in zijn prilste kiem gesmoord.

Doping

De commissie Sorgdrager vermeldt in haar rapport ‘Meedoen of stoppen’ dat er een nieuwe doping-methode staat aan te komen: de genetische doping. Genetische doping, als je het zo wilt noemen, bestaat evenwel al sinds onheuglijke tijden. Het heet: aanleg oftewel talent. Daar kan geen enkele andere doping tegenop, wat dan ook onder die andere doping mag worden verstaan. Die definitie is nogal onduidelijk. Prestatiebevorderende middelen en herstelbevorderende middelen worden, tot vreugde van de onderzoekslaboratoria, gemakshalve op één hoop gegooid. Talent is zeer ongelijk verdeeld. De een heeft er veel van, de ander maar weinig. Hetgeen sport per definitie tot iets oneerlijks maakt. Doping zou iets aan die ongelijkheid kunnen doen. Maar ja, dat mag dan weer niet van al die zure moraalridders zonder enig talent voor realiteitszin.

Bestaat er een islamprobleem? Hebben wij meer tolerantie nodig?

BERIT & MANFRED SUCH (Berit Such (1948, gediplomeerd administratiedeskundige, gepensioneerd hoofdpolitieagente criminele zaken, politica van Bündnis 90/Die Grünen, voormalig raadslid van de gemeente Werl in het district Soest in Duitsland, 15 jaar lang fractiewoordvoerder in de gemeenteraad van Werl.) – Manfred Such (1942), gediplomeerd administratiedeskundige, gepensioneerd hoofdpolitieagent criminele zaken, voormalig lid van de Duitse Bondsdag (fractie van Bündnis 90/Die Grünen) van 1989 tot 1991 en 1994 tot 1998; auteur van *‘Bürger statt Bullen – Streitschrift für eine andere Polizei’* (Uitg. Klartext, Essen (D), 1988) en van diverse publicaties.

(Aan Berit en Manfred als ‘kritische politieagenten’ is in 1988 de ‘Gustav Heinemann Bürgerpreis’ toegekend. Zij zijn ‘bekenkende atheïsten’, hebben tien jaar in Denemarken geleefd en wonen nu in Dortmund. Zij hebben zich bij het initiatief ‘Religionsfrei im Revier’ (RiR) aangesloten van mensen uit het hele Ruhrgebied die religieuze levensbeschouwingen kritisch bekijken en zich voor een religievrije democratische maatschappij inzetten.)

Religies en vrede

Gelovigen, van welke religie dan ook, zijn ervan overtuigd dat religie vrede brengt, vrede in stand houdt; velen laten zich er zelfs van overtuigen dat religie de weg naar het eeuwige paradijs eefft. Dit laatste kan geloven wie het wil, maar uit de geschiedenis weten wij dat religie noch tot vrede, noch wezenlijk tot instandhouding ervan geleid heeft.

Sinds het christendom staatsreligie geworden is, wordt de Europese geschiedenis in de naam van religie steeds weer door onmondigheid, onderdrukking, uitbuiting, moord en oorlog gekenmerkt. Met de christelijke staatsreligie valt een *‘Schatten über Europa’** (Schaduw over Europa). Pas met de Reformatie begon een proces van nadenken dat in eerste instantie tot bloedige strijd tussen twee christelijke groepen (machtsblokken dus) leidde. Met de Verlichting en de eisen van de Franse Revolutie begon de secularisatie van de maatschappij die tot het uitbannen van het religieuze uit de publieke ruimte leidde. Dit proces is nog lang niet afgerond.

De door de filosofen der Verlichting bepaalde waarden van het humanisme claimen de christelijke kerken tegenwoordig voor zichzelf. Dat de inhoud van het christendom steeds nog contrair tegenover het christendom staat wordt onder het tapijt geschoffeld. Voor waarden als vrijheid, democratie en gelijkheid van man en vrouw, die door de kerken christelijk genoemd worden, moest tegen deze kerken gestreden worden. Deze strijd is tot de dag van vandaag niet afgesloten. Met de aan invloed winnende islam is er in onze samenleving een nieuwe tegenstander in de strijd om de in de loop der eeuwen behaalde grond-, vrijheids- en mensenrechten. Daarom kan kritiek op de islam, waarover het in deze bijdrage gaat, alleen in samenhang met de geschiedenis van het christendom en kritiek op godsdienst in het algemeen gezien worden.

Religie is privézaak

Veel gelovigen die zich christelijk noemen, hebben zich al lang van de officiële leer van de kerken afgekeerd en gaan qua geloofskwesties hun eigen weg. Daarnaast heeft zich een nieuwe beweging van zelfbewuste atheïsten ontwikkeld die zich tegen christelijke invloed verzet en, hetzij met onverschilligheid, hetzij met verontwaardiging, tolerantie tegenover gelovigen toont. Er wordt geëist dat religie privézaak wordt en publiek alleen de ruimte krijgt die in overeenstemming met (afgenomen) betekenis, maatschappelijke positie en traditie toegekend kan worden. Maar dit kan alleen toelaatbaar en tolerabel zijn voor zover gelovigen zelf verantwoordelijk en zonder openbare steun binnen het kader van vrijheid en democratie blijven.

Scheiding van religie/kerk en staat

Een algemene maatschappelijke ondersteuning van religieuze gemeenschappen kan alleen vrijwillig en zonder overheidshulp plaatshebben en sowieso niet doordat de overheid taken in het voordeel van

religieuze gemeenschappen overneemt, bijv. door hun personeel gedeeltelijk op kosten van de maatschappij te betalen en daardoor andere groeperingen en niet-religieuzen te benadelen.

Privileges voor alle religies afschaffen, geen nieuwe privileges voor moslims

Wij, en het initiatief '*Religionsfrei im Revier*' (RiR), een club van mensen uit het Ruhrgebied, die zich in het algemeen tegen de bevoorrechting van religieuze gemeenschappen door de Duitse overheid keren, bezien met zorg de ontwikkelingen van het toekennen van soortgelijke privileges aan de islam zoals het tegenwoordig steeds nog met christelijke religies gebeurt. In een fase waarin er in Duitsland zachtjes mee begonnen wordt godsdienstonderwijs door ethiekonderwijs en vergelijkende religiekunde te vervangen, heeft het geen zin om islamitisch godsdienstonderwijs op scholen en islamitische theologie op universiteiten in te voeren. Traditionele theologie, een schijnwetenschap, zou op openbare universiteiten geen ruimte mogen hebben en zou door wetenschappelijk onderzoek van religies vervangen kunnen worden.

De immigratie van mensen met islamitische achtergrond was in Duitsland in de beginjaren van deze golf nauwelijks een probleem. In het kader van multiculturele opvattingen was immigratie wenselijk en integratie in het voordeel van allen, en wordt dit tot aan de dag van vandaag gewenst. Met de groei van een conflictenveroorzakende, fundamentalistische islam in deze wereld, die ook de inspanningen qua integratie in Duitsland beïnvloedt, wordt de vreedzaamheid tussen de volkeren en binnen de samenlevingen aanzienlijk verstoord, zoals de uit religieuze conflicten ontstane oorlogen en gewelddadige confrontaties laten zien en de terreur met religieus-islamitische achtergrond in de samenlevingen schrikbarend bewijst.

De islam bedreigt de basis van vrijheid en democratie

Extreem islamisme eist theocratie. Gematigde moslims eisen rechten op die zij uit de islam afleiden. Zij geloven dat zij die rechten ter uitoefening van hun geloof moeten eisen. Deze eisen worden gemotiveerd met beroep op gelijkheid en vrijheid van godsdienst. Terwijl christelijke religies niet haaks op de 'Europese Mensenrechtenconventie' staan, omdat hun religieuze inhoud in eerste instantie betrekking hebben op uitoefening van religie in de privésfeer en religieuze uitbeeldingen in het openbaar met de traditioneel overheersende normen overeenkomen en zich steeds meer terugtrekken, ontstaat door de groeiende islam in Duitsland, met deels agressief getoonde islamreligieuze symbolen, een nieuw probleem.

De islam heeft consequenties die verder gaan dan het privéleven van de mensen. Er zijn met alle bijbehorende regels gevolgen voor de gehele maatschappij. Die regels hebben de sharia als basis. De islam heeft dus veel grotere consequenties voor de maatschappij dan de al gevestigde religies. Daardoor zullen grotere spanningen in de Westerse samenlevingen niet te voorkomen zijn.

Weliswaar zijn er in islamitische landen ook Verklaringen van de Rechten van de Mens, maar deze staan onder voorbehoud van de sharia.

Geloofsafval wordt

Op 5 augustus 1990 is door alle 45 islamitische staten de 'Verklaring van de 'Rechten van de Mens te Cairo' goedgekeurd. In die verklaring is op

met de dood bestraft!

zichzelf vergaand de volgorde der artikelen van de Verklaring van de Rechten van de Mens opgenomen, maar is ze 'binnen de grenzen van de sharia beperkt'. Daarom kan de 'Verklaring van de Rechten van de Mens te Cairo' door een vrije democratische samenleving niet geaccepteerd worden.

Als men het praktische naleven van de uit de sharia voortkomende religieuze regels bekijkt, zijn mensenrechtenschendingen en conflicten met onze rechtsnormen constateerbaar. Duidelijk zou moeten zijn dat de sharia niet met de rechten van artikel 9 van de Europese Conventie van de Rechten van de Mens, die godsdienstvrijheid garandeert, in overeenstemming te brengen is en met Westerse rechtsnormen botst.

Uitdrukkelijk keurt de Koran polygamie goed: 'Een man kan seksuele relaties met vier met hem getrouwde vrouwen en met een onbeperkt aantal slavinnen hebben! Een man kan met een seksueel onrijp meisje trouwen! Een man kan zijn vrouw verstoten terwijl het andersom niet mogelijk is! De getuigenis van één man is evenveel waard als die van twee vrouwen! De erfenis van een vrouw is de helft van die van een man! De man heeft het recht om zijn vrouw bij ongehoorzaamheid te slaan! Geloofsafval wordt met de dood bestraft!' Op veel plaatsen wordt ook overspel conform de sharia met steniging bestraft.**

Islamitische opvattingen en praktijken zijn grotendeels vreemd aan onze samenleving

Bijkomende problemen met de toenemende islamisering komen voort uit het gedrag en handelingen die gelovigen uit de Koran en de Soenna afleiden en waarmee zich de huidige rechtspraak steeds meer moet bezig houden:

‘De gehoorzaamheidsplicht van de vrouw tegenover haar man; het recht van de vader om de huwelijkspartner van zijn dochter te bepalen of te weigeren; de traditie om meisjes vroeg uit te huwelijken; de zeggenschap van de man na het verstoten van zijn vrouw over jongens vanaf 7 jaar en meisjes vanaf 12 jaar; de autoriteit van broers over hun zussen; de terughoudendheid van mannen om onder opzicht van vrouwen te werken; de weigering van een man om zijn vrouw door een mannelijke arts te laten behandelen; de weigering om een vrouw een hand te geven; de afwijzing van gemengd zwemmen; de afwijzing van een mannelijke badmeester bij het exclusieve vrouwelijke zwemmen; de afwijzing van een islamitische voetbalclub om een reglementaire voetbalwedstrijd tegen een ‘homo-

Ook moslims identificeren zich niet met al deze eisen. seksuele’ vereniging te spelen; de door ouders op dochters uitgeoefende dwang om een hoofddoek te dragen; de eis van sommige moslimvrouwen om ongeacht de kledingregels overal een hoofddoek te kunnen dragen; de eis van sommigen om

overal een nikaab (volledige gezichtssluier), een jilkaab (lange verhullende jurk) of een boerka te kunnen dragen; de eis om een eigen gebedszaal op scholen en andere instellingen te hebben; de verplichting om in gemeenschappelijke kantines altijd halal-vlees te krijgen; de eis om geen lessen over evolutietheorie, seksuele voorlichting en de Holocaust te krijgen; het imago van homoseksualiteit als gestoord gedrag***; evenals als de eis om rituele lichaamsschendingen (besnijdenis) te mogen uitvoeren, enzovoort.

Veel van deze eisen worden ook door moslims in Westerse samenlevingen niet gesteld. Ook moslims identificeren zich niet met al deze eisen. Ze worden ook door hen voor Westerse maatschappijen als nauwelijks te accepteren beschouwd. Veel mensen zijn uit islamitische landen gevlucht en zoeken vrijheid (ook van godsdienst) in Westerse landen. Maar het aantal zogenaamde ‘strenggelovigen’, fundamentalisten en salafisten die niet willen afzien van deze eisen en gedragscodes van de sharia en de soenna en denken zich op ‘vrijheid van godsdienst’ te kunnen beroepen, gaat duidelijk omhoog.

Het zou in Westerse samenlevingen die zich van een religieuze signatuur steeds meer naar een evolutionair gekenmerkt humanisme toe ontwikkelen, nauwelijks mogelijk mogen zijn om religieuze opvattingen en praktijken te accepteren die door de islam gekenmerkt worden – een islam die zich in een fase van vóór de Verlichting bevindt en zich ook aan feodalisme overgeeft, en zich tegen de vrije democratische basis richt. Daarom is kritiek dringend noodzakelijk! Dit mag niet bij voorbaat als intolerantie, islamofobie of racisme afgedaan worden!

Toenemende intolerantie van islamitische medeburgers tegenover een verlichte samenleving

Met zorg zien wij een ontwikkeling die een sfeer van intolerantie van sommige moslims tegenover mensen van andere religies en in het bijzonder tegenover ‘ongelovigen’ creëert. Daarvan zijn de uitbarstingen na de publicatie van de ‘Mohammedcartoons’ maar één voorbeeld. Alle veronderstelde kritiek op de islam kan openlijke agressie uitlokken, net zoals het bekennen van atheïsme tegenover moslims tot ernstige bedreigingen kan leiden. Vrijdenkende intellectuelen en kunstenaars, lesbiennes en homo’s voelen zich juist door de fundamentalistische islam aangevallen en afgewezen (rijverbod voor vrouwen, toegangsverbod voor homo’s in de Golfstaten). Voor steeds meer mensen in het Westen worden algemeen geldige regels voor (christelijke) religieuze tradities (bijv. dansverbod) als inperking gevoeld, net als andere, niet algemeen geldige (islamitische), regels in toenemende mate als lastigvallen (openbaar Ramadanfeest, ritueel slachten) worden gevoeld. Rituele besnijdenissen veroorzaken verontwaardiging en protesten. Daarom wordt in een maatschappij waarin aanvullende privileges voor religieuze gemeenschappen gecreëerd worden, een vreedzame samenleving bemoeilijkt.

De emancipatiegeschiedenis sinds de Franse Revolutie en de emancipatie uit de door religies veroorzaakte ongelijkheid staan op het spel. Van een islam die de Mensenrechten en vrije democratische grondrechten respecteert is in de openbare discussie maar weinig te vernemen. De woordvoerders van een toenemend intolerante en politieke islam bepalen blijkbaar de discussie. Een islam die de vrijheidsrechten van anders- en ongelovigen respecteert wordt in het openbare discours nauwelijks waargenomen.

Een islam die aan vrijdenkende mensen, vrouwen, kunstenaars, homoseksuelen het recht op vrije invulling van hun leven in het kader van een vrije democratische samenleving weigert, is niet te tolereren. Een door racisme gemotiveerde kritiek op de islam wijzen wij af. Maar wij wijzen ook een verkeerde tolerantie af die reële door religies of door religiositeit gecreëerde problemen negeert of goedpraat. Voor een vreedzame, tolerante, vrije, democratische maatschappij eisen wij de strikte scheiding van religie/kerk en staat, de stapsgewijze afschaffing van alle voorhanden privileges voor alle religieuze gemeenschappen. Het ten behoeve van de islam invoeren van privileges moet afgewezen worden. Dit houdt de afschaffing ervan in stand bij de christelijke kerken tegen en dus de steeds weer opwellende misstanden die eraan verbonden zijn en in onze maatschappij al genoeg problemen veroorzaken.

Deze bijdrage komt voort uit discussies die in het forum van leden van 'Religionsfrei im Revier' Religionsfrei-in-Revier.de gevoerd werden.

* Rolf Bergmeier: Schatten über Europa, Alibri uitgeverij

** zie Etienne Vermeersch, hoogleraar filosofie, universiteit Gent, uit islam-debat 26-11-2010, Nr. 10739, HPD

*** zie vorige

(vertaling Thomas Spickmann)

Het verband tussen kennis, atheïsme en religie – 3

FRANS VAN DONGEN is bestuurslid geweest van De Vrije Gedachte, oprichter van de Atheïstisch-Seculiere Partij (ASP)

Deze serie gaat over gaat over religie en haar invloed op de waarheid.

In het eerste deel hebben we een overzicht gegeven van wat men zoal onder kennis verstond. Dat blijkt nogal te variëren. Daarna volgde een uiteenzetting van de beperkende invloed van de kwantumtheorie op de hoeveelheid kennis die überhaupt in theorie mogelijk is. Vervolgens is de vraag besproken waarom kennis zo belangrijk is.

De tweede aflevering handelde over het omgekeerd evenredige verband tussen religie en informatie. Er is voor dit verband een formule gegeven.

Deze derde en laatste aflevering behandelt onze gekleurde kennis van het verleden, en er wordt een toelichting gegeven op het begrip 'religante schizofrenie'. Tenslotte wordt er stil gestaan bij de politieke implicaties van religie en volgen er enkele opmerkingen over atheïsme en individualisme.

Hoe is onze kennis van het verleden?

Het is al eerder vermeld en ook Paul Cliteur wijst er herhaaldelijk op: "In het verleden was het moeilijk en gevaarlijk om religie in het openbaar te bekritisieren. Daarom is in de geschiedenis van de filosofie weinig van een ondubbelzinnige houding tegenover religie te bespeuren. Censuur en andere beperkingen van de vrije mening maakten dat filosofen nooit werkelijk konden zeggen wat ze wilden. Vaak waren ze zelfs gedwongen te zeggen wat ze niet vonden, om te voorkomen dat ze zich verdacht maakten." Alles wat men in het verleden schreef, is gekleurd met de toenmalige tijdgeest die dermate met religie doordrenkt was dat vaak de doodstraf stond op 'niet meedoen'. Als er al kritische schrijvers waren, dan moesten ze dat vaak in bedekte termen doen, onder pseudoniem of zelfs pas na hun dood. Als je dus goed wilt begrijpen wat men bedoelde, dan is het wat religie betreft noodzakelijk om tussen de regels te lezen en te begrijpen dat alles wat met het christelijke geloof te maken had, enorm is uitvergroot. Terwijl alles wat met atheïsme te maken had, is verwijderd. Vaak zelfs letterlijk. Als je naar iets door een rood filter kijkt, wordt het roder gekleurd dan het werkelijk is. Je zou het beeld achteraf moeten corrigeren voor rood om een goed beeld te krijgen. Zo moeten we alles wat uit het verleden tot ons komt, als het ware ontdoen van, en corrigeren voor, religieuze kleuring. Het verleden is eerst grotendeels door de religianten ingevuld en de bestudering van het verleden vindt opnieuw door christelijke ogen plaats. Ook onze maatschappij is veel te veel beïnvloed door god en

geloof. Door een religieuze bril kijken we naar een historie waar we alleen religieuze bronnen van hebben. Kan er niet één atheïstische hoogleraar vanaf? En niet alleen een voor geschiedenis, maar ook een voor atheïstische literatuur, een voor atheïstische wijsbegeerte en een voor atheïstische politiek? In feite zouden er net zoveel leerstoelen op de diverse seculiere gebieden moeten zijn als religieus geïnspireerde leerstoelen. Onze geschiedenis, maar ook onze geschiedschrijving, is aan een harde secularisering toe. Het is niet overdreven om te stellen dat er een compleet nieuwe geschiedschrijving moet komen. Namelijk een vanuit seculier oogpunt. Uiteraard is dit ook een kwestie van politiek. Zeker het aantal leerstoelen en waarin. Vooral langs politieke weg zal een flink stuk secularisatie, niet alleen aan onze geschiedschrijving maar aan onze hele cultuur, moeten worden toegevoegd. Als je naar de samenstelling van regering en parlement kijkt, wordt snel duidelijk dat de invloed van de religianten op het openbare leven veel te groot is. Het lijkt tijd voor atheïstisch seculiere politiek.

Religiante schizofrenie

Er is nog een verband tussen religie en kennis dat meestal onderbelicht blijft, hoewel het zeker genoemd moet worden. Niet alleen omdat het een voorbeeld is van het omgekeerd evenredige verband tussen godsdienst en kennis, maar omdat deze vorm van schizofrenie ook niet-gelovigen schijnt te treffen. Wat is religiante schizofrenie? Religiante schizofrenie is het verschijnsel dat men de ogen sluit

Iedereen is het erover eens dat
je niet een stuk van een kind
mag afsnijden.

en de andere kant opkijkt als er immoreel wordt gehandeld met
een religiante draai. We zullen voor-beelden geven, hoewel een
aantal al is genoemd. Zoals het niet willen zien hoeveel ellende
godsdienst door de eeuwen heeft gegeven: de protestantse kerk

keek de andere kant op toen de slaven werden verscheept, de katholieke kerk zweeg terwijl de joden werden vergast en in de islamitische wereld bleef het opvallend stil toen de islamitische moordmachines zich in de Twin Towers boorden.

Maar ook in onze tijd en in onze maatschappij zijn er veel voorbeelden te geven. Iedereen is het erover eens dat je niet een stuk van een kind mag afsnijden. Ook niet van je eigen kind. Het lijkt een open deur intrappen op het eerste gezicht. Maar als je zegt dat je het joodse geloof aanhangt en je noemt het besnijdenis dan mag het wel! En iedereen, zelfs de autoriteiten, kijken de andere kant op. Opeens, omdat er religie in het spel is, wordt er geen enkel punt gemaakt van zware kindermishandeling. Ook niet – en dat valt op – door ongelovigen. Men pleegt te zeggen: “Ach het is hun religie, dus het kan geen kwaad.”

Een tweede voorbeeld van religiante schizofrenie is het feit dat je geen dieren mag martelen. En dat staat ook keurig in de wet. Maar als je roept dat je islamiet bent en je noemt het ‘ritueel slachten’, dan mag het wel. En ondanks het feit dat het impliciet en expliciet bij de wet is verboden doet iedereen, net als bij de joodse kindermishandeling, alsof er niets aan de hand is. Ook de ongelovigen. Niemand vraagt zich zelfs ook maar af, wat die arme beesten moeten ondergaan, als ze hangend aan een vleeshaak de mogelijkheid om direct dood te gaan ontnomen wordt omdat ze een minimale hoeveelheid tijd moeten lijden om de ziekelijke religiante behoeften van een aantal islamieten te bevredigen. Weer wordt er gezegd: ach, het is hun geloof en dus hoeven zij zich niet aan de wet te houden. Althans: we doen net of het er niet is, omdat het het geloof betreft. Schizofrenie pur sang! Een derde voorbeeld. Van de katholieke kerk is bekend dat ze aan de Holocaust bijna net zo hard heeft bijgedragen als de nazi's (*Verhofstadt*). En tal van andere misdaden tegen de mensheid staan op de naam van deze kerk. Het is nauwelijks overdreven om te stellen dat genocide uitgevonden en verbeterd is door de katholieke kerk. Men moet toegeven dat wat geweld betreft, de islamitische wereld flink van zich doet horen. Maar laten we vooral niet vergeten dat de andere godsdiensten en met name de katholieke kerk ook een behoorlijke bijdrage hebben geleverd. Echter, over het katholiek aandeel in de oorlogsmisdaden tijdens de Tweede Wereldoorlog hoor je, in tegenstelling tot het fascistische aandeel, nooit iets. We doen net of het er niet was. Ook de niet-gelovigen. Een vierde voorbeeld is het toestaan van weduweverbrandingen door onder andere de Nederlandse regering tot in de loop van de 20ste (!) eeuw. Misschien hadden de autoriteiten er een flauw vermoeden van dat het misschien wel vervelend is levend verbrand te worden omdat je weduwe geworden bent, maar echt een punt vond met het kennelijk niet. Het werd toegestaan onder het motto van: ach, het is het geloof. Iedereen keek de andere kant op en het Oranjehuis voorop. Een vijfde voorbeeld is het “ik-hoor-niets-en-ik-zie-niets” (*Bram Vermeulen*) bij de dwang tot het dragen van hoofddoekjes. Zowel de PvdA,

GroenLinks als de SP zijn horende doof en ziende blind als het om religiante terreur gaat. Ongeacht of het van islamitische kant dan wel van christelijke kant komt (*Carel Brendel*). Een zesde voorbeeld van deze algemeen voorkomende religiante schizofrenie is het niet luisteren naar Mohammed B. tijdens zijn proces, als hij uitlegt, waarom hij van Gogh vermoordde. De man gaf duidelijk te kennen dat het religie was dat hem tot zijn daad bracht. Begrijpt iedereen dit wel?

Het laatste voorbeeld betreft iets dat mij persoonlijk is overkomen. De moeder van mijn (tandarts-) assistente was overleden en omdat mijn assistente al bijna 20 jaar bij mij in dienst was, werden mijn vrouw en ik, ondanks het feit dat we niet gelovig waren, uitgenodigd voor de speciale dienst, die in de plaatselijke gereformeerde kerk werd gehouden naar aanleiding van het sterfgeval. De dominee vertelde de samengekomen gemeente dat de overledene ongeveer nu door de hemelpoort ging, daar hartelijk werd ontvangen en aan haar linkerkant uitzicht had op enkele bloemenperken. Hij bracht het als een soort reisverslag. De dienst deed nog het meeste denken aan een aflevering van de “Nieuwe Kleren van de Keizer”. Niemand durfde de dominee bijvoorbeeld te vragen hoe hij dat wist. Ik ook niet!

Religiante schizofrenie is een echte vorm van schizofrenie. Freud hanteert in dit verband de term Onderdrukking (*Unterdrückung*) en hij definieert het als volgt: *Een psychische operatie, die ten doel heeft een ongepaste of onlust wekkende inhoud – een inval, een affect etc. – uit het bewustzijn te doen verdwijnen*. In de cognitieve wetenschappen wordt het “cognitieve dissonantiereductie” genoemd (*Leon Festinger*).

Politieke aspecten

Deze religiante schizofrenie heeft meer politieke aspecten dan op het eerste gezicht lijkt. Carel Brendel wijst in zijn “Het Verraad van Links” terecht op het feit dat men in de linkse kerk de andere kerk zoveel mogelijk ontziet. Worden er vrouwen onderdrukt in naam van een god? De linkse partijen kijken de andere kant op! Worden er dieren mishandeld in naam van een god? Dezelfde religiante schizofrenie zorgt dat er eenvoudigweg niet over wordt gesproken. Worden er kinderen mishandeld in naam van weer een andere god? De politiek zwijgt in alle talen, zoals dat bij een fatsoenlijke multi-culti samenleving hoort. Horen, zien en zwijgen is het devies van de Nederlandse politieke arena. Artikel 23 is in flagrante strijd met artikel 1: Artikel 1 verbiedt uitdrukkelijk discriminatie op religiante gronden. In artikel 23 wordt diezelfde apartheid doodleuk geregeld met het toestaan en zelfs financieren van hervormd, katholiek en islamitisch onderwijs. Men kijkt de andere kant op! Men ziet het niet als een vorm van apartheid, maar als iets waar bepaalde occulte groeperingen recht op hebben. Eeuwenlang hebben de religianten de politiek overheerst, naar hun hand gezet en uitgebuit. De islamieten, die pas sinds kort een aanzienlijk deel van onze samenleving vormen (ongeveer 10 %) doen dit natuurlijk nog een keer dunnetjes over. Wij, de seculieren, het overgrote deel van de Nederlandse bevolking, betalen mee aan het adverteren van het islamitische geloof in ons onderwijs en in de publieke omroep. Want dat doen we al eeuwen met het christelijk geloof. Wanneer gaan we inzien dat religie geen functie heeft in ons onderwijs? Wanneer komt er een seculiere politiek die de invloed van religie teruggedrijft? Niet alleen op het gebied van onderwijs en publieke omroep, maar op veel andere terreinen: de wet, de grondwet, de Eerste en Tweede kamer, het leger, de gemeentehuizen, de stations, de sportvelden, de cultuur; zelfs in de slachthuizen speelt religie een rol! In feite is het verwonderlijk dat daar nog geen politieke reactie op is gekomen. Het zich ontwikkelen van een politieke partij, met een seculiere moraal (*Cliteur*) en een daarvan afgeleide seculiere politiek lijkt onvermijdelijk. De invloed van religie (christenen én moslims) op ons openbare leven is veel te groot. Het merendeel van de Nederlandse bevolking doet niets aan religie. En toch maken de religianten de dienst uit.

Eeuwenlang hebben de religianten de politiek overheerst, naar hun hand gezet en uitgebuit.

ER BESTAAT GEEN VRIJHEID VAN GODSDIENST ZONDER VRIJHEID VAN GODSDIENSTKEUZE

ZONDER VRIJHEID VAN GODSDIENSTKEUZE BESTAAT ER GEEN VRIJHEID VAN GODSDIENST

Daar zitten zij achter

FRANS BIJLSMA (1938; rustend medisch specialist en oud-redacteur van De Vrijdenker)

Een van de merkwaardigste verschijnselen in de maatschappij is het complotdenken, de samenzweringstheorie. Het is een gebied waarin waanvoorstellingen, vooroordelen en irrationaliteit welig tieren. Echt iets voor vrijdenkers dus. Maar pas op: soms blijken ze waar te zijn.

Menige staatsgreep, revolutie of terroristische aanslag is voorafgegaan door een samenzwering van figuren die verdraaid goed wisten wat ze deden en in hun opzet slaagden. Hetzelfde geldt, minder gewelddadig, voor veel verschijningsvormen van *Big Brother is watching you*. In essentie gaat het om onwaarschijnlijke en meestal onbewijsbare verklaringen voor complexe fenomenen uit de werkelijkheid. Zijn ze bewijsbaar, dan zijn het gewone verklaringen die rationeel geaccepteerd kunnen worden. Het gaat bij de toedichting niet om “onzichtbare krachten” in metafysische of paranormale zin – die staan los van het complotdenken. Nee, de verklaringen betreffen altijd mensen en hun machinaties, individuen of belangengroepen, en zouden eventueel waar *kunnen* zijn. (Gezond) wantrouwen speelt ook een rol, zowel bij de bedenkers en verspreiders van samenzweringstheorieën als bij degenen die ze moeten aanhoren. Dat wantrouwen gerechtvaardigd kan zijn leert overigens het gewone leven elke dag opnieuw. Bij complottheorieën kan het wantrouwen evenwel vormen aannemen die aan paranoia grenzen.

Nederland

Het beste beeld ervan krijgen we door een aantal voorbeelden te geven in al hun variëteit. Om te beginnen met Nederland:

- In 1992 stortte een vliegtuig van El Al neer op twee flatgebouwen in Amsterdam-Bijlmer. Kort daarna zouden ter plaatse mannen in witte pakken hebben rondgelopen, die agenten waren van de Israëliëse geheime dienst, de Mossad, en o.a. naar resten van radioactief materiaal zochten.
- De moord op Pim Fortuijn in 2002 zou niet het werk van een gestoorde enkeling zijn geweest, maar de uitvoering van een plan door onze eigen Nederlandse inlichtingendiensten.
- De Bilderberg-conferenties, waaraan onder anderen Prins Bernhard actief deelnam, maken deel uit van een complot voor het vestigen van een Nieuwe Wereldorde.
- Een voorbeeld van een complottheorie die wél waar is gebleken was de kwestie-Sas. Majoor G.J. Sas was in 1939-1940 militair attaché bij het Nederlandse gezantschap in Berlijn. Hij had een goed contact met kolonel Hans Oster van de *Abwehr*, die antinazi was en veel inlichtingen aan hem doorgaf. Sas waarschuwde vanaf oktober 1939 dan ook herhaaldelijk voor een Duitse aanval op Nederland, maar werd niet serieus genomen door de legerleiding en regeringskringen in Den Haag. Men dichtte hem een soort complottheorie toe, noemde hem zelfs “overspannen”. Dat men hem ongeloofwaardig vond berustte mede op het feit dat Hitler een aanval in het westen meermalen had uitgesteld. Na 9 april 1940, de dag dat Denemarken en Noorwegen werden overvallen, werd aan zijn berichten meer waarde gehecht. Het vervolg is bekend: op 10 mei 1940 overschreden drie Duitse legercolonnes onze oostgrens en viel de *Luftwaffe* Nederlandse doelen aan. Ook België, Luxemburg en Frankrijk werden aangevallen. Nederland capituleerde na vijf dagen, waarna een vijf jaar durende bezetting volgde.

Buitenland

Wat het buitenland betreft is het illustratief voor de ouderdom van het verschijnsel om te beginnen met

- de melaatsensamenzwering tussen 1320 en 1338 in Frankrijk. Het begon in Carcassonne, waar plaatselijke rechters in een brief aan de Franse koning lieten weten dat melaatsen (lepralijders, leprozen) hun ziekte met opzet verspreidden en Joden zich aan velerlei misdaden schuldig maakten. “Bekentenissen” werden – uiteraard, zou men geneigd zijn te zeggen – verkregen door foltering. De melaatsen zouden het christendom willen afzweren, de bronnen vergiften en dan met hulp van de islamitische koning van Granada en de sultan van Babylon, Frankrijk onderwerpen en onder elkaar verdelen. In juni 1320 veroordeelde de Franse koning Filips V in een edict de melaatsen, die daarna – en daarvoor al – vervolgd en vermoord werden; in juli 1320 trof, na het vinden van een

vervalste brief, hetzelfde lot ook de joden. Ook zij zouden, gesteund door mohammedaanse vorsten, alle christenen willen vergiften. Twee jaar later moesten zij Frankrijk verlaten. De leprozen werden in 1338 bij een pauselijke bul “onschadelijk en onschuldig” verklaard. De Joden-vervolgingen, hier en elders, zouden tot in de 20ste voortduren.

- In latere eeuwen werden joden en vrijmetselaars vaak in één adem genoemd als groeperingen die in het geheim streefden naar wereldheerschappij. Het voert te ver de theorieën over deze “samenzweerders” hier te behandelen; details zijn in ieder goed naslagwerk te vinden. Eén beruchte kwestie mag niet ongenoemd blijven: de Protocollen van de Wijzen van Zion, een geschrift vervaardigd door de Ochrana, de tsaristische geheime dienst, in 1897 of kort daarna. Hierin werd weer eens beschreven hoe de joden op wereldheerschappij uit zouden zijn; het was vooral bedoeld om de vele gruwelijke pogroms in Oost-Europa te rechtvaardigen. Dit geschrift werd daarna nog vele malen gebruikt en geloofd, onder anderen door Adolf Hitler. Vrijmetselaars zijn niet massaal vervolgd; ze werden nogal eens verdacht gemaakt en in combinatie met andere zaken kon het tegen hen worden gebruikt als ze lid van een loge waren.
- De Rooms-katholieke kerk beschikt over geheime documenten waarin Jezus zelf zegt dat hij niet goddelijk was. Bovendien zou hij getrouwd zijn geweest met Maria Magdalena en kinderen met haar hebben gehad, een verhaal dat gepopulariseerd is door Dan Brown in zijn *De Da Vinci Code* (en eerder beschreven werd door de Franse fantasten Pierre Plantard en Gérard de Sède).
- Ufo's bestaan wel degelijk. De Amerikaanse overheid zou over bewijzen beschikken die geheim worden gehouden. Volgens sommigen zijn er ook contacten met *aliens* geweest en is er een dode astronaut aangetroffen in een neergestorte vliegende schotel bij het beroemde Roswell-incident (1947). Die resten zijn natuurlijk ook op een geheime plaats verborgen. Uit Engeland is het Rendlesham Forest-incident bekend, waarbij eind 1980 's nachts vlakbij een luchtmachtbasis door veel getuigen vreemde lichtverschijnselen werden gezien, met neerdalende lichtende objecten en mogelijk schimmen van *aliens*. Verklaringen hierover werden later weer ingetrokken, en uiteindelijk bleek het geziene op de intermitterende lichtbundels van een nabije vuurtoren te berusten (zie *Skepter* jrg. 26 nr. 1, 2013).
- In België trok in de jaren '80 de Bende van Nijvel moordend en rovend rond zonder ooit opgespoord en gearresteerd te worden. Deze terreurgroep zou beschermd worden door “hogerhand” om de Belgische staat te ontregelen en rijp te maken voor een overname door extreemrechtse groeperingen.
- Tegen het eind van de Eerste Wereldoorlog zouden in Duitsland anti-oorlogskrachten, hoewel het land militair nog niet geheel verslagen was, op vrede en een Duitse nederlaag hebben aangestuurd. Van deze dolkstootlegende hebben ultrarechtse kringen na 1918 en met name de nazi's dankbaar gebruik gemaakt, hoewel ze geheel op een mythe berustte.
- HIV, het virus dat AIDS veroorzaakt, zou een laboratoriumuitvinding zijn (van blanke westerlingen) om homoseksuelen, Afrikanen en Afro-Amerikanen massaal uit te roeien.
- In Turkije zou een informeel, geheim netwerk bestaan van hoge militairen, politici, zakenmensen, leidinggevende ambtenaren e.a. om het seculiere karakter van de door Atatürk gestichte republiek te bewaken. Dit netwerk wordt heel toepasselijk de “diepe staat” genoemd en is in elk geval verantwoordelijk voor de staatsgreep van 1980. Thans, onder de regering Erdogan, lijkt deze beweging, als ze al bestaat, het onderspit te delven.
- De eerste maanlanding met de Apollo 11 in 1969 zou volledig geënceneerd zijn op aarde, bijvoorbeeld in een grote tv-studio (met welk doel dan en door wie wordt er nooit bij verteld – om het prestige van de NASA op te vijzelen, om hoge kosten te besparen, na sabotage op de lanceerbasis of wat dan ook?)
- Sommige religieuze leiders in Afrikaanse en Aziatische landen zien vaccinatie, bijvoorbeeld tegen polio, als een samenzwering van het Westen om bevolkingsgroei tegen te gaan. De vrouwen zouden er onvruchtbaar van worden.
- samenzweringstheorieën bestaan ook rond de moord op of de mysterieuze dood van president John F. Kennedy (1963), Robert Kennedy en Martin Luther King (1968), de Baader-Meinhofgroep (1976), John Lennon (1980), prinses Diana en haar vriend Dodi al-Fayed (1997) en vele anderen.

De psychologische kant van complottheorieën zit merkwaardig in elkaar. De verkondigers komen vaak met verklaringen die de charme van het ongewone, soms originele hebben of gecompliceerde zaken

vereenvoudigen. Ze hebben in de regel feiten zonder ogenschijnlijke samenhang netjes gerangschikt om tot hun theorie te komen. Meestal ontbreken ook geen personen of groepen die er baat bij zouden hebben volgens hun theorie. Complottheorieën steken ook menigmaal de kop op wanneer rationele, wetenschappelijke verklaringen wel degelijk aanwezig zijn, maar eenvoudig niet geloofd worden. Eigen vooroordelen, angst, haat of rancune kunnen hierbij een rol spelen en maken dat feiten en details maar moeilijk geaccepteerd worden.

De hardnekkigheid waarmee de verkondigers en zij die erin gaan geloven vasthouden aan hun onbewezen stellingen doet denken aan... religie. In dit verband moet de falsificeringstheorie van Karl Popper worden genoemd, want metafysische en onwetenschappelijke ideeën zijn evenmin falsificeerbaar als (de meeste) samenzweringstheorieën. Desondanks zijn de aanhangers meestal niet te overtuigen, door het ontbreken van bewijzen, ook al zijn ze hoger opgeleid en hebben ze geleerd logisch en kritisch te denken.

Essentieel bij echte en vermeende complotten is natuurlijk de geheimhouding. Wordt deze doorbroken, dan zijn de samenzweerders ontmaskerd en kunnen ze zo nodig gerechtelijk vervolgd worden. Bij de planning van een echte staatsgreep of aanslag spreekt dat vanzelf: de staatsgreep zou al bij voorbaat mislukken en de kopstukken zouden worden gearresteerd. Maar ook bij de duistere, geheimzinnige en minder ingrijpende vormen van samenzwering zoals genoemd in de voorbeelden is geheimhouding van eminent belang – als er al van een samenzwering sprake is. Is dat werkelijk het geval, dan kost het de buitenwereld de grootste moeite om daar achter te komen. Wie op onderzoek uitgaat (journalisten, veiligheidsdiensten) stuit al gauw op een muur van ontkenning en wantrouwen. Hiervan maken degenen die de geruchten verspreiden, de bedenkers van het veronderstelde complot, dankbaar gebruik om zich in hun theorie vast te bijten: “Zie je wel, je komt er niet achter omdat ze het geheim willen houden.” Ook een terechte ontkenning wordt dan niet geloofd. Maar bij echte zaken die geheim worden gehouden en het daglicht niet kunnen verdragen spelen klokkenluiders een belangrijke rol. Een fraai voorbeeld hiervan is Edward Snowden, een Amerikaan die voor de NSA (National Security Agency) werkte en in juni 2013 vanuit Hawaï via Hongkong naar Moskou vluchtte. Hij gaf, met twee activistische journalisten, Glenn Greenwald en Laura Poitras, als tussenpersonen, opening van zaken over de NSA, die zonder dat het algemeen bekend is, praktisch de hele wereld af luistert en massaal burgerrechten schendt. Het is dan in het belang van de “bazen” zo iemand als gestoord af te doen of van landverraad te betichten.

Al met al kan pas achteraf worden vastgesteld of er iets van waarheid in een complottheorie zat. Soms duiken vele jaren later documenten of ander bewijsmateriaal op die uitsluitsel geven over de werkelijke gang van zaken en krijgt iemand alsnog gelijk – of ongelijk. Zo is onlangs bekend geworden, 60 jaar na dato, dat de CIA wel degelijk steun heeft verleend aan de staatsgreep in Iran van augustus 1953 tegen de regering-Mossadeq, een volksfront uit de tijd van de sjah Reza Pahlavi, dat plannen had om de olie-industrie te nationaliseren. En in het vroege voorjaar van 2003 circuleerden geruchten over massavernietigingswapens in Irak, door de Amerikanen als voorwendsel gebruikt om er militair binnen te vallen en het land te veroveren. Die geruchten waren gebaseerd op “betrouwbare inlichtingen”, hoewel inlichtingendiensten van de VS en door hen meegesleepte landen, waaronder Nederland, daarover twijfels hadden. De gevolgen waren verschrikkelijk: een korte oorlog met meer dan 100.000 doden en nog veel meer gewonden, massale destructie, chaos en rechteloosheid. Zeker, het regime van Saddam Hoessein was verdreven, maar in de nasleep heerste een wanorde die onder meer halve burgeroorlogen omvatte en die tot de huidige dag, tien jaar later, voortduurt. En de massavernietigingswapens, waarnaar in het hele land gezocht werd? Die waren er niet.

Humor

Om met een lichtere toets te eindigen: het is meer dan vijftig jaar geleden en ik was er zelf bij. Dienstplicht, rekrutentijd. In het leger circuleerde al jaren het gerucht dat er kamfer in de koffie werd gedaan om het door het lijf van de jonge militairen gierende testosteron wat te dempen. Ze zouden er (onder andere) gezeglijker door worden. Er was blijkbaar niemand die er op wees dat dit verhaal wel zeer onwaarschijnlijk was:

1. Je zou het onmiddellijk aan de koffie proeven.
2. Kamfer is behoorlijk giftig.
3. Kamfer heeft helemaal niet die werking.

Hoe dan ook: een van mijn vriendjes had volgens afspraak twee kamferballetjes uit zijn moeders linnenkast meegenomen en die op het koffie-uur stiekem in zijn mok gedaan. Opeens viste hij met zijn lepeltje één zo'n kamferballetje uit het bruine drab en riep ons erbij. Wij veinsden schrik en ontsteltenis: zie je wel, het was waar! De sergeant-hofmeester werd erbij geroepen en in zijn bijzijn werd het tweede balletje eruit gevist. Nooit zal ik zijn verbijsterde gezicht vergeten. Wij hebben onbedaarlijk gelachen.

Overdenking bij het symbool van de vrije gedachte

PAUL MERCKEN (1934, Bunnik) is doctor in de wijsbegeerte, historicus van de filosofie en mediëvist

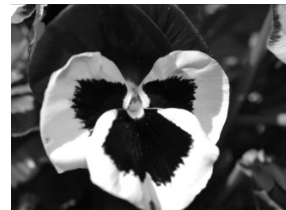
Het driekleurig viooltje is sinds de 19de eeuw internationaal het symbool van de vrijdenkerij. Dit bloempje heeft in het Frans de naam *pensée*, wat gedachte betekent. De Engelse naam *pansy* is daarvan afgeleid. De bloem heeft zijn naam gekregen omdat de vorm op die van een menselijk gezicht zou lijken en omdat de bloem in augustus vooroverbuigt alsof hij diep in gedachte is. *La libre pensée*, een term die de schrijver en vrijdenker Victor Hugo in 1850 geïntroduceerd zou hebben, betekent letterlijk *De vrije gedachte* en is de Franse benaming voor het vrijdenken.

Gaat het hier om de gecultiveerde soort, vraag ik mij af. Dit in tegenstelling tot de vele vormen van wilde viooltjes, waarvan de verzamelnaam, *La pensée sauvage* (letterlijk: De wilde gedachte) tevens de titel is van een beroemd boek van de antropoloog Claude Lévi-Strauss. Daarmee bedoelde hij niet alleen het verstand dat de verborgen antropologische structuren van primitieve gemeenschappen heeft ontworpen maar *al* het menselijk denken behalve het wetenschappelijk-technische. Dit laatste zag hij als een omwille van de efficiëntie speciaal ontworpen werktuig van de geest, terwijl hij het 'wilde denken' vergeleek met knutselen (*bricolage*) zoals het gebruiken van je schoen om een spijker in te slaan bij gebrek aan een hamer, of een krant gebruiken als vliegenmepper.

Het zou me verwonderen als De Vrije Gedachte juist als symbool voor een beweging die de conventie en heersende klasse van de maatschappij bekritiseert, het gecultiveerde viooltje in zijn schild voert, terwijl het wilde viooltje daar veel beter voor geschikt is. Dat kan immers ook driekleurig zijn.

De vraag is dus of het bloempje dat in Wikipedia als symbool bij het lemma Vrijdenkerij staat gecultiveerd is of niet?

Dit, de *viola cornuta lila*, is wel degelijk een gecultiveerd viooltje:

Decline and Fall door ontkerstening?

Een rare vraag van Cliteur en Bolkestein

ANTON VAN HOOFF (1943) is klassiek historicus te Nijmegen en sinds 2009 voorzitter van De Vrije Gedachte www.devrijegedachte.nl

Of ik even antwoord wilde geven op de vraag: 'Heeft de ontkerkelijking (het afbrok-kelen van het christendom) het zelfvertrouwen van de Europese beschaving/cultuur ondermijnd?' Het verzoek kwam van de Arnhemse afdeling van het Humanistisch Verbond. De vraag is onderwerp van een essaywedstrijd uitgeschreven door de Stichting Werkelijkheid in Perspectief – nooit van gehoord. De opdracht is geformuleerd door Paul Cliteur en Frits Bolkestein. Inzenden vóór 1 maart. De prijzen zijn niet mis: € 15.000 als eerste, € 10.000 als tweede prijs voor 5000 tot 6000 Nederlandse woorden; waar doen ze het van?

Ik ben geen neezegger, dus stemde ik prompt toe, maar het weekeinde vóór mijn optreden kreeg ik het toch wel Spaans benauwd: wat moest ik de mensgezinden in het Arnhemse in godsnaam gaan voorhouden? Alleen al de vraag roept vragen op. Is het zelfvertrouwen in de Europese beschaving werkelijk ondermijnd? Bedoelen de twee uitschrijvers van de wedstrijd eigenlijk dat Europa zichzelf in hun ogen te veel relativeert, nu zijn samenleving pluriformer wordt? Maar zichzelf 'in vraag stellen' is niet hetzelfde als zelfvertrouwen opgeven. Misschien dat de ontmoeting met andere culturen juist het besef van de eigenwaarde versterkt. Daarvoor zijn zelfs aanwijzingen, zij het in de bedenkelijke vorm van rechts-extremisme en racistische geweldpleging.

Goed, laten we Cliteur en Bolkestein even hun zin geven en aannemen dat het Europese zelfvertrouwen inderdaad verminderd is. Is dan de secularisering daaraan debet? Ik ben bang dat de banale definitie van de Europese beschaving als 'joods-christelijk' de achtergrond van de zorg van beide conservatieve denkers is – dat 'joods' wordt er overigens pas sinds 1945 bijgehaald; vóór de Shoah dacht niemand eraan om in de Europese beschaving een joods element te onderkennen. Als Europa minder in zichzelf gelooft, is dat toch niet het gevolg van een afgenomen kerkgang, wel? Veeleer beseffen wij dat het Avondland allang niet meer het leidende continent in de wereld is. Precies een eeuw geleden was dat nog anders. Toen beheersten de Europese grootmachten via hun kolonies het grootste deel van de aardkloot. Wereldpolitiek werd gemaakt in Londen, Berlijn, Parijs, Sint-Petersburg en Wenen. De Verenigde Staten telden nog niet echt mee. Door de *Great War* werden de bordjes radicaal verhangen; de Europese mogendheden 'zerfleischten' elkaar en de VS intervenueerden. In 1917 arriveerde het Amerikaanse expeditieleger in de Oude Wereld.

Opperbevelhebber Pershing begaf zich direct naar het graf van Lafayette in Parijs. Bij de tombe van de baron die de Amerikanen in hun Onafhankelijkheidsoorlog te hulp was gekomen, zei hij: *'Lafayette, here we are.'* Terwijl de Europese staten waren doodgebloed, hadden de Amerikanen nog volop energie. Pershing was in november 1918 tegen het sluiten van de Wapenstilstand. Hij wilde oprukken naar Berlijn, 'want,' zei hij, 'anders hebben we binnen twintig jaar weer een oorlog met Duitsland.' Hij stierf in 1948 en heeft de vervulling van zijn onheilsprofetie dus nog meegemaakt. Wat als...?

Generaal Pershing

De Grote Oorlog werd niet een '*frischer fröhlicher Krieg*' zoals de jonge mannen dachten toen zij in Berlijn op de trein stapten naar Parijs en in Parijs naar Berlijn. Sommige Duitse gymnasiasten en Britse alumni van de public schools hadden hun Homeros in de ransel, maar in plaats van de verwachte epische strijd te leveren, verrekten ze in de modder van Flanders' Fields. Europa had in een onzinnige broederoorlog een hele generatie én zijn wereldheerschappij verspeeld.

Het gevoel van ontredde werd verwoord door Oswald Spengler in zijn *Der Untergang des Abendlandes*. Een hele reeks cultuurpessimisten trad in zijn voetspoor, zoals Ortega y Gasset met zijn *De opstand der horden* en *Over het Romeinse Rijk*. Steevast vergeleken ze de ondergang van Europa met die van Rome's *Decline and Fall*.¹ Ook na de Tweede Wereldoorlog werd Europa overvallen door een diepe geestelijke depressie. Honderdduizenden Nederlanders emigreerden uit het ten dode opgeschreven continent. Die golven van pessimisme zijn niet te vergelijken met wat Cliteur en Bolkestein nu menen waar te nemen, verminderd zelfbewustzijn. Natuurlijk wordt het gevoel van eigenwaarde niet meer bevestigd door een Europese wereldheerschappij en geloof in de superioriteit van het blanke ras, maar Europese waarden en normen, producten van de Verlichting, zijn nog nooit zo wereldwijd erkend. Bijna geen staat noemt zich niet een democratie. Minstens voor de vorm ontleent het gezag zijn mandaat aan verkiezingen. Voor het eerst in de wereldgeschiedenis komen misdadige politieke en militaire leiders voor internationale gerechtshoven (al blijven de grote war criminals Bush en Blair nog buiten schot). Wat bezielt ongodisten als Bolkestein en Cliteur toch om terug te verlangen naar een christelijk Europa? Ze doen me denken aan Polybios (ca. 200 – ca. 120 v.o.j.) en Machiavelli (1469-1527); beiden betogen dat politici, ook als ze zelf niet geloven, de godsdienst moeten gebruiken als machtsinstrument om de wispelturige massa eronder te houden. Deze gewetenloze, opportunistische houding, die we bijvoorbeeld Poetin in de praktijk zien brengen, heet in het oud-Grieks *theologia politikè*, in het Latijn *theologia civilis*. Nee, ik laat de prijs van € 1500 aan mijn neus voorbijgaan; ik kan niets aan met de onzinnige vraag van de twee 'politieke theologen'.

¹ De schepper van deze heerlijke, onvertaalbare uitdrukking was overigens juist niet somber gestemd over de vooruitzichten van Europa. In zijn *History of the Decline and Fall of the Roman Empire* legt Edward Gibbon (1737-1794) uit dat ons werelddeel alle kans heeft te ontsnappen aan het lot het Romeinse Imperium: de afzonderlijke leden van de Europese statenfamilie hebben bij elkaar een veel groter militair potentieel dan Rome ooit had en zullen met gemak de horden uit Eurazië kunnen terugslaan. Europa is ook door zijn artillerie militair superieur en als Verlichte samenleving zal het vast ontsnappen aan de kwezelarij en collectieve godsdienstwaanzen waaraan Rome te gronde ging. Het christendom beroofde het Rijk van zijn levens- en mankracht dat een toevlucht zocht in de kloosters: 'whole legions were buried in these religious sanctuaries; and the same cause which relieved the distress of individuals impaired the strength and fortitude of the empire' (hoofdstuk 37 van *Decline*).

DVG STAAT VOOR DE SCHOOL DIE LOSSTAAT VAN DE KERK (EN VAN DE SYNAGOGES EN MOSKEE)

DVG STAAT VOOR DE STAAT DIE LOSSTAAT VAN DE KERK (EN VAN DE SYNAGOGES EN MOSKEE)

Respect

WILLEM VERMAAT (1989, Vlaardingen) afgestudeerd van de opleiding Sustainable Development (milieuwetenschappen) en momenteel werkzaam als Junior Docent aan de Universiteit Utrecht. Houdt zich graag bezig met (milieu)filosofie.

“Wij respecteren jouw keuze wel, maar jij respecteert het niet dat wij vlees eten. Jij wil iedereen overhalen.” Dit is mij eens verwijtend toegebeten. Het klopt. Ik heb geen respect voor het eten van dieren en ik wil inderdaad dat iedereen daarmee stopt. Ik beseef dat een dergelijk statement mensen tegen de borst zal stuiten. Als u zich aangesproken voelt, daag ik u uit om verder te lezen. U ontdekt wellicht een ongemakkelijke waarheid.

Wat is het dat wij moeten respecteren? Ik heb respect voor mensen. Maar moet ik ook respect hebben voor alles wat mensen doen? Dat lijkt me niet. Dat zou betekenen dat ik respect moet hebben voor moord, verkrachting, diefstal en andere immorele praktijken. Voor wat een mens doet heb ik dus niet altijd respect. Voor de mens zelf daarentegen altijd. Ook de grootste moordenaar heeft recht op een eerlijk proces. Als ik geen respect heb voor de mens zelf, ga ik over een ontoelaatbare grens door het recht in eigen hand te nemen en de waardigheid van de ander te ontkennen.

Daaruit kunnen we echter niet afleiden dat alles wat een mens doet, ook respect verdient. Wie de vrijheid van een ander aantast, gaat over de morele grens en dat verdient geen respect. Met het voorbeeld hierboven hoop ik dat verduidelijkt te hebben. Het is de liberale paradox: we dienen intolerant te zijn tegenover intolerantie.

Waarom moeten we dan ook intolerant zijn tegenover het eten van dieren? Het antwoord op deze vraag schuilt in het feit dat dieren levende wezens zijn die pijn kunnen voelen en verlangens hebben. Dieren kunnen dus ook in hun vrijheid worden aangetast. Dat betekent dat er geen goede reden is dieren buiten te sluiten van de morele club (kort gezegd: dieren niet in overweging nemen bij het stellen van de vraag wat moreel handelen is).

Wie dieren eet, doet dieren leed aan. Het is heel redelijk om daar geen respect voor te hebben. Het is zelfs immoreel en dus ontoelaatbaar om er wél respect voor te hebben. Respect hebben voor het eten van dieren en andere immorele praktijken is een teken van onverschilligheid. De enige reden dat dit u wellicht tegen de borst stuit, ligt in het feit dat het de sociale norm is om dieren te eten. De sociale norm is echter niet gelijk aan de morele norm. Er zijn gebieden in Afrika waar het de sociale norm is meisjes te besnijden. Maakt het feit dat dit de sociale norm is, het praktiseren van meisjesbesnijdenis moreel toelaatbaar? Absoluut niet; een ander in zijn of haar vrijheid beperken is ontoelaatbaar, verdient geen respect en tolerantie evenmin.

Moeilijk is het wel, voor een betere wereld te moeten strijden tegen de sociale norm, maar dat is een ander verhaal.

Europees leger

LEON WECKE (1932 Wijchen) is polemoloog verbonden aan het Centrum voor conflictanalyse en -management (CICAM) van de Radbouduniversiteit Nijmegen

Er woei begin vijftiger jaren van de vorige eeuw een Europese wind over West-Europa. Er zat voor de Europese integratie perspectief in de nationale luchten van minstens zes West-Europese landen. Robert Schuman, de Franse minister van Buitenlandse Zaken, had in een verklaring zijn plan ontvouwd voor een Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal. Het zou een van de bouwstenen voor een verenigd Europa worden, waarin geen plaats zou zijn voor oorlog tussen de ervijanden Frankrijk en Duitsland, en de verstrengeling van belangen zou goed zijn voor de levensstandaard alsmede een eerste stap naar een verdere eenwording van Europa.

‘Europa’ was na de Tweede Wereldoorlog een positief baken in de zee van oude nationalistische en conservatieve opvattingen. ‘Komt er nog wat van, van dat plan Schuman?’ scandeerden we in Den Haag. Studenten van alle universiteitsteden togen indertijd naar de residentie om van hun Europees ongeduld blijk te geven. Op 25 juli 1952 was de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal, EGKS, een feit.

Er was ook een ander Frans plan: het in 1950 door de Franse minister-president René Pleven toegelicht ontwerp voor een Europese Defensiegemeenschap (EDG). Hier speelde in de argumentatie, net als bij de EGKS-discussie, de vroegere vijandigheid tussen Frankrijk en Duitsland een rol. Een belangrijk argument van de voorstanders was dat in een Europese Defensiegemeenschap, Duitsland geen eigen onafhankelijk leger meer zou hebben. Tegenstanders betoogden echter dat juist d.m.v. een Europese Defensiegemeenschap, Duitsland uiteindelijk tóch aan haar onafhankelijke krijgsmacht zou komen. Hoe het ook zij, een meerderheid van de Europegezinde publieke opinie was voorstander van de EDG. De EGKS was gelukt en wat zou een Europese krijgsmacht nog in de weg staan?

René Pleven

In de discussie over de EDG benadrukten de voorstanders dat Duitsland in het kader van de EDG een eigen leger ontzegt was en de Europese integratie een stap vooruit zou zetten. Tegenstanders meenden dat ondanks het EDG-verband Duitsland toch weer een eigen krijgsmacht zou verwerven, terwijl de deelnemende landen hun militaire soevereiniteit zouden inleveren. Het EDG-verdrag werd in 1952 door de regeringen van Frankrijk, Duitsland, Italië, Nederland, België en Luxemburg ondertekend. De ratificatie leek slechts een kwestie van tijd.

Ik herinner mij de teleurstelling bij de voorstanders toen eind augustus 1954 bekend werd dat het Franse parlement – zij het in iets gewijzigde samenstelling – haar eigen kind om zeep had gebracht. Een Europees leger zat er kennelijk niet in. Wantrouwen ten aanzien van Duitsland en angst voor verlies van eigen soevereiniteit hadden de deur naar een Europese defensiegemeenschap dichtgedaan. Een vijand van buiten die voor de noodzakelijke cohesie als voorwaarde voor militaire integratie had kunnen zorgen, was de Sovjet-Unie, maar daartegen was de NAVO al in het geweer gebracht, een NAVO waarvan West-Duitsland in 1954 lid zou worden.

Als illustratie van een standpunt pro en contra de EDG in de Nederlandse parlementaire discussie de essentie van de standpunten van Marinus van der Goes van Naters (PvdA) en Sjoerds Gerbrandy (ARP): Van der Goes van Naters stelde dat de EDG geaccepteerd moest worden omdat het een oplossing van het Duitse probleem inhield en omdat het een defensieve aangelegenheid was. Daar kwam nog bij dat de Sovjet-Unie zich nog steeds agressief kon gaan gedragen. Pieter Sjoerds Gerbrandy als overtuigd tegenstander vond dat de EDG een ongerechtvaardigde overdracht van militaire soevereiniteit aan een supranationale organisatie was. Het ging slechts om zes landen in Europa met negatie van de rest. Hij vroeg zich voorts af wanneer Europa als geheel geïntegreerd zou zijn.

Na het vallen van De Muur is die gemeenschappelijke ‘vijand’ als reden tot hechte Europese defensie-integratie al helemaal afwezig. Wie moet ons in Europa nog aanvallen? De Sovjet-Unie bestaat niet meer, de Duitsers zijn al geweest zeg ik wel eens gekscherend, de Noormannen misschien? Het terrorisme dan? Maar dat is een zaak van politie, justitie en inlichtingendiensten. Het rechtvaardigt misschien wel een enkele aanvalsdrones, maar dan aub zonder *collateral damage*. Overigens: wat is een terrorist? Er bestaat geen universele definitie voor de man of vrouw die volgens de één een vrijheidstrijder en voor de ander een misdadiger is.

Als het om vijanden van Europa gaat dan is er een vijand die geen (enkel) Europees leger noodzakelijk of wenselijk maakt. De huidige vijand van Europa is Europa zelf. De overigens niet bestaande ‘Europeanen’ zien in belangrijke mate Europa niet (meer) zitten. Uit onderzoek blijkt dat hoe meer crisis er is in Europa hoe minder vertrouwen de burgers in het niet-transparante Europa hebben. Het Centraal Plan Bureau heeft geconstateerd dat sinds 2008 het vertrouwen in Europa gestaag daalt. Geen omstandigheden waardoor de roep om een Europees leger aan werkelijkheidszin wint, helaas wel een klimaat waarin rechts-radical anti-Europeanen als nooit te voren gedijen.

Zwarte Piet als lakmoesproef voor onze tolerantie

ENNO NUY (1950, Aerdt) is ondernemer en oud-hoofdredacteur De Vrije Gedachte

Ooit kwamen we in meerderheid tot de slotsom dat homo's gelijke rechten verdienden en dat we afstand dienden te nemen van de christelijke homofobe traditie. Dat deden we en we kregen er het verschijnsel weigerambtenaar voor in de plaats.

Ook meenden we dat stierengevechten niet langer getolereerd konden worden en zo zag je opeens Nederlandse activisten in Spaanse arena's opduiken om tegen deze misdadige misstand te protesteren. Dat de Spanjaarden een totaal andere interpretatie van hun eeuwenoude traditie gewoon waren, maakte geen indruk op de Lage Landen.

Vervolgens ontdekten dierenactivisten het ritueel slachten door joden en moslims. Deze barbaarse praktijken moesten bij wet verboden worden. Tot groot verdriet van de joden en moslims aangezien het ritueel slachten een essentieel onderdeel uitmaakt van hun religieuze tradities en voorschriften. Maar daar hebben wij, seculiere Nederlanders, geen boodschap aan.

De Russen hebben een lange traditie van despotisme en staan in grote getale achter hun moderne antidemocraat Poetin. Die zorgt voor ronduit homovijandige wetgeving in zijn land en verwijst daarbij naar tal van culturele en religieuze tradities. Daar houden wij Nederlanders niet van (en ik geef toe, een enkele Brit als Stephen Fry ook niet) en nu vinden we dat we die Russen er maar eens op moeten wijzen dat ze zich met hun achterlijke tradities schuldig maken aan schending van de Rechten van de Mens.

Moet ik hier nog wijzen op kinderbesnijdenis? Of het nu om jongens of meisjes gaat, er is altijd sprake van religieuze of culturele tradities. Wij breken die tradities graag af bij een ander.

Gelukkig hebben wij Zwarte Piet. De lakmoesproef voor onze bereidheid ook zelf eens afstand te nemen van tradities wanneer die in de moderne samenleving tot weerstand en verzet leiden. En dan blijken we opeens heel wat minder tolerant dan we van anderen verlangen!

We weten niet precies hoe groot de maatschappelijk weerstand tegen Zwarte Piet is. Persoonlijk krijg ik wel eens de indruk dat er hooguit sprake is van een kleine semi-militante groep rijksgenoten uit het Amsterdamse, die een boel kabaal weten te maken. Maar het heeft niet zo veel zin daar eindeloos over te gaan strijden. Als rijksgenoten aanstoot nemen aan onze eeuwenoude tradities, is het dan niet gewoon een kwestie van fatsoen dat we met die gevoeligheden rekening houden?

Nee hoor, en dus krijgen we zelfs een heuse VN-commissie op ons dak en de voorzitter van die commissie had haar standpunt al bepaald voordat de commissie bijeen is gekomen. Verdedigers van onze eigen tradities schuwen zelfs doodsb bedreigingen niet; twitter en de overige sociale media ontploffen bijna en de media raken niet uitgepraat over de nieuwste hype. Goddank, we hebben weer een hype!

Wij Nederlanders beginnen een uiterst hinderlijk volkje te worden. We zien onszelf graag als gidsland, ook al lacht de hele wereld ons daar om uit. We moraliseren als geen ander. Tot er iemand aan onze eigen idiote tradities komt. We zijn een volk zonder verstand, zonder volwassenen. Nederland is een verzameling verwenste pubers, een kruitwagen vol met kikkers geworden. We hebben ons een grote bek aangemeten en voelen ons collectief op de pik getrapt als iemand iets tegen onze eeuwenoude tradities te berde meent te moeten brengen. De beer is los, de geest is uit de fles, we hebben ons gezonde verstand verloren en lopen massaal achter een populistische idioot aan. Het schijnt dat onze rijksgenoten in het Caribisch gebied geen aanstoot nemen aan Zwarte Piet. Maar je hoeft er toch niet voor doorgeleerd te hebben om te begrijpen dat hier tussen ons woonachtige rijksgenoten dat toch echt anders kunnen ervaren? Wat de culturele oorsprong ook moge zijn, de zwarte man is boeman en knecht. En dat is zóóó negentienhonderdzoveel. Ophouden dus met die flauwekul. Geef het sinterklaasfeest terug aan de kinderen en neem, voor mijn part ritueel, afscheid van Zwarte Piet.

Kant's 'waag te weten': een vruchtbaar misverstand

ANTON VAN HOOFT (1943) klassiek historicus te Nijmegen en voorzitter van de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte

Het 'aude sapere', 'durf je verstand te gebruiken' geldt als een motto van de Verlichting. Immanuel Kant gebruikte de spreuk in het essay Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung? uit 1784. Hij stelde het 'sapere' tegenover het geloven op gezag. Zo beschouwd is de spreuk een treffende aansporing tot vrijdenken.

Maar zo was de uitspraak niet bedoeld door de dichter die hem het eerst deed, de Romein Horatius (65-8 v.o.j.) We hebben hier te doen met een van de Antieke spreuken die werkten omdat ze verkeerd begrepen zijn! Zo bedoelde Caesar met 'de dobbelsteen (teerling) zij geworpen' niet dat de beslissing gevallen was, maar dat het grote gokspel begon toen hij januari 49 v.o.j. de rivier de Rubico overstak en de mars op Rome begon.

In de poëtische brief 1,2 spreekt Horatius zijn vriend Lollius toe. Terwijl deze in Rome voordrachten hield, herlas de dichter in een rustige omgeving Homeros. In de *Ilias* vond hij de laaiende hartstochten van koningen en volkeren. 'Als koningen door het lint gaan, worden de voetknechten de dupe.' Dan is Odysseus een heel wat beter model van *virtus*, kwaliteit, en van *sapientia*, het zelfstandig naamwoord bij *sapere*.

Lollius en iedere lezer moeten matige eisen aan het leven stellen: 'alwie voldoende heeft, moet verder niets meer wensen.' Het is de gulden middenweg die Horatius als epicureeër aanbeveelt. Het gaat dus niet om intellectuele moed, zoals Kant bepleit, maar om het inrichten van een genoeglijk leven. Dat is de wijsheid waarvoor je de durf moet hebben.

Horatius

Van het bestuur

DIK KRUIJTHOF (1947, Markelo) is secretaris van De Vrije Gedachte

Het bestuur heeft zich in de vergaderingen na september bezig gehouden met terugkijken en vooruitblikken. We vonden de dag in september met de Anton Constandselezing en de Vrijdenker van het Jaar geslaagd, maar we vinden het jammer dat het niet (meer) mogelijk blijkt daar een groter publiek voor te vinden. Dus houden we ons bezig met de website, met manieren om nieuwe mensen te bereiken (voor de nieuwe-ledendag is dat redelijk geslaagd) en met de vernieuwing van de folder. Ook zijn we bezig met een nieuw cadeau voor de Vrijdenker van het Jaar, want de litho's van het viooltje zijn op.

Daarnaast zijn we al bezig met het jaarprogramma voor 2014. De data zijn vastgelegd en we hebben al gesproken over kandidaten. Onderwerpen voor de vrijdenkersdag en de atheïsmedag komen aan de orde op de beleidsdag eind november. Dan spreekt het bestuur een middag met de redactie over de aanpak van het komende jaar.

Reactie

Atheïsme binnen het humanisme

Naar aanleiding van de naschriften op mijn artikel in het oktobernummer van De Vrijdenker nog een korte reactie. Eerst over het naschrift van redactielid Jan van der Werff. De discussie over verifieerbaarheid of falsifieerbaarheid van uitspraken wil ik niet gaan voeren. Mijn uitspraak dat atheïsme ook een geloof is laat ik maar vallen; hij is in elk geval niet belangrijk genoeg om er verder over te discussiëren. Wel verzet ik me tegen Van der Werff's zin over een stelling die niet weerlegd is: "Zolang zij niet weerlegd is, is zij geldig." Dat is niet juist. Zo'n stelling noemen we 'onbeslist', d.w.z. kan waar of onwaar zijn.

Dan het naschrift van Van Hooff. Hoe ervaren mannen die besneden zijn hun toestand? Van Hooff's reactie is zwakker dan verwacht. Ik vind het tenminste erg zwak om in dit verband kinderen van protestants-christelijken huize, moslimmeisjes en slaven die 'heel gelukkig in hun slavernij' waren, op te voeren, nog los van het ongeloofwaardige daarvan. Waar gaat het om? Het gaat om de beleving van besneden mannen, waarvan er vele miljoenen rondlopen in alle soorten, maten en leeftijden. Het moet dus niet moeilijk zijn om hierover te enquêteren, bijvoorbeeld bij veertig-plussers. Dan wordt duidelijk dat verreweg de meeste joodse en moslimmannen trots op hun toestand zijn en het als een belangrijk onderdeel van hun identiteit en waardigheid zien. Dat is natuurlijk wel tegen het zere been van de atheïst; maar atheïsten hebben volgens de zesde grondregel toch "respect voor de waardigheid van de mens als wezen met een eindig en eenmalig bestaan"? Welnu dan!

Kees Hellingman

Naschrift van de redactie

De relativiteitstheorieën van Einstein en de evolutietheorie van Darwin zijn nooit weerlegd. Toch denk ik niet dat op deze stellingen de status 'onbeslist' van toepassing is.

Over de besnijdenis schrijft Kees Hellingman: "Het moet dus niet moeilijk zijn om hierover te enquêteren, bijvoorbeeld bij veertig-plussers. Dan wordt duidelijk dat..." Dat is bijzonder knap: de uitslag van een enquête kennen zonder dat die is uitgevoerd. Een diderikstapeltje.

Jan van der Werff

Boeken

Veganisme is een morele plicht

Boekbespreking De Vrolijke Veganist, Floris van den Berg, Houtekiet, 325 p.

STIJN BRUERS (is filosoof en woont in België)

Het nieuwste boek van Floris Van den Berg doet me denken aan de directheid waarmee Mahatma Gandhi soms uit de hoek kon komen. Toen de Britse Onderkoning van India aan de onderhandelings tafel lacherig tegen Gandhi zei dat de Mahatma toch niet moest denken dat de Britten zomaar weg zouden gaan uit India, antwoordde Gandhi rustig en zelfverzekerd: "Jawel, uiteindelijk zullen jullie weggaan. Omdat 100.000 Britten eenvoudigweg niet 350 miljoen Indiërs kunnen bedwingen als die Indiërs weigeren samen te werken. En dat is wat we willen bereiken. Vredevolle, geweldloze, niet-samenwerking. Tot jullie zelf de wijsheid inzien van weg te gaan."

Na het lezen van De Vrolijke Veganist kunnen we ons ook de reactie van Floris van den Berg voorstellen. Als een vleeseter lacherig tegen hem zou zeggen dat hij toch niet moest denken dat wij zomaar even allemaal veganist worden, zou hij antwoorden: "Jawel, uiteindelijk zullen jullie veganist moeten worden. Omdat veganisme een morele plicht is." Van den Berg neemt geen blad voor de

mond, hij probeert niet gevoelige thema's diplomatiek te omzeilen, hij probeert niet rond de hete brei te draaien, hij durft iemand tegen de borst te stuiten en te zeggen waar het op staat. In de Vrolijke Veganist geeft Van den Berg ook toe dat hij het boek niet geschreven heeft vanuit een

communicatiedeskundige houding, maar vanuit een ethische houding. "Het gaat mij primair om de waarheid en het goede. De stijl van dit boek is niet aangepast aan communicatiestrategieën, sociale psychologie, politieke correctheid en sociale wenselijkheid. Maar daar is een reden voor: hoe mensen met dieren omgaan, valt buiten het morele fatsoen. [...] qua dieetkeuze en houding tegenover dieren en milieu is een (hard) moreel oordeel gerechtvaardigd vanuit het basisaxioma: onnodig leed is slecht." (p. 241) Dus op de vraag "Ik eet nog steeds vlees, ben ik daardoor per definitie een slecht persoon?" is zijn antwoord open en direct: "Ja." (p. 174) En om de consistentie van dat directe antwoord te verduidelijken, maakt hij de vergelijking met mannen die kinderen seksueel misbruiken; dan zouden we toch ook "ja" antwoorden (bij vleesconsumptie wordt het dier zelfs gedood).

Elders in het boek insinueert Van den Berg dat vleeseters 'morele monsters' zijn.

Hoewel ik een open, directe communicatie zeker kan waarderen, zal dat zeker niet bij iedereen het geval zijn. Het is waar dat uit de morele basiswaarden die vele vleeseters zelf hebben, we logisch kunnen afleiden dat vleeseters moordenaars (of correcter: de financiële opdrachtgevers van moord) zijn, het is waar dat een uitspraak zoals 'vlees is moord' consistent is met morele basisoordelen die vleeseters zelf hebben, maar dat wil nog niet zeggen dat het aangewezen is om dit ook rechtstreeks tegen vleeseters te zeggen. Als we 'gelijk hebben' tegenover 'gelijk krijgen' plaatsen, dan gaat De Vrolijke Veganist duidelijk over dat eerste.

Van den Berg maakt geen onderscheid tussen de daad en de persoon. De vraag is of hij sommige van zijn harde oordelen over vleeseters ook zou behouden als we de sociale psychologie erbij zouden halen, als we ons meer bewust worden van de sterke invloed van de omstandigheden op iemands

Stanley Milgram

morele gedrag. Zo denken we dat slechts 1% van de bevolking bereid zou zijn om een onschuldige onbekende een dodelijke elektrische schok te geven, en dat die 1% bestaat uit de typische psycho-pathische morele monsters. Maar Stanley Milgram slaagde er met zijn beroemde experimenten in de jaren '70 in om de situatie zodanig te manipuleren dat wel 90% (!) van de normale proefpersonen (dus mensen zoals u en ik) overgingen tot het toedienen van een dodelijke schok (waarbij ze dachten dat de geëlektrocuteerde acteur echt geëlektrocuteerd werd).

En volgens de sociaalpsycholoog Philip Zimbardo kunnen we evengoed de context manipuleren zodat bijna iedereen overgaat tot moreel heldhaftig gedrag.

Tot daar mijn belangrijkste punt van inhoudelijke kritiek. Laten we dan even kijken naar de eenvoudige maar sterke gedachtegang achter De Vrolijke Veganist. Van den Berg is een liberaal, maar in tegenstelling tot vele liberale politici is hij een consequente liberaal. Dat wil zeggen dat hij het nietschadenprincipe consistent toepast. Dit principe volgt uit de gulden regel ("Doe een ander niet aan wat je zelf niet aangedaan wil worden.") Het is daarom misschien wel het meest fundamentele principe in de ethiek en het is alvast de kernwaarde in het liberalisme onder de vorm: "Jouw vrijheid eindigt waar die van een ander begint". Wat Van den Berg onderscheidt van vele andere liberalen, is het antwoord op de vraag: wie is de ander die kan worden geschaad? Er is geen gegronde reden om te zeggen dat alleen een mens kan gelden als 'de ander'. En daarom bestaat volgens Van den Berg de ander uit: elk voelend wezen, elk wezen dat een welzijn heeft, elk wezen dat behandeld kan worden op een manier dat dat wezen niet graag heeft. Als je niet iets wil doen dat iemand anders helemaal niet graag heeft, dan moet je veganist worden.

Van den Berg werkt het nietschadenprincipe verder uit in zijn ethiek van 'universeel subjectivisme' dat de sociaalcontracttheorie van John Rawls combineert (uitbreidt) met het sentiëntisme van Peter Singer.¹ Met deze combinatie komt Van den Berg uit op een 'groen liberalisme': namelijk individualisme plus sentiëntisme.

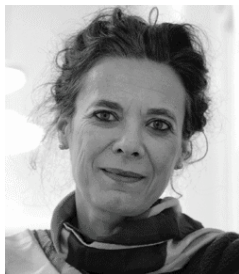
Het universeel subjectivisme vertrekt van een Rawlsiaans gedachte-experiment van de sluier der onwetendheid. Het experiment gaat als volgt: stel dat je achter een sluier van onwetendheid zit. Je gaat straks een individu zijn in de wereld, maar achter de sluier weet je nog niet wie je zult worden. Het universele van het universeel subjectivisme wil zeggen dat je echt eender wie kan worden: een man,

een homo, een persoon in het jaar 3000, een varken, een melkkoe... Door het insluiten van varkens, koeien en andere voelende wezens gaat Van den Berg verder dan Rawls. Achter de sluier mag je wel de morele regels bepalen. Welke morele regels zou je afleiden als je achter de sluier der onwetendheid zit?

Het is verbazend hoeveel sterke morele regels men zo kan afleiden met dit eenvoudige gedachte-experiment. Het gedachte-experiment is ideaal om een aantal morele blinde vlekken te ontdekken en weg te werken. Stel dat je wordt geboren als jongen. Dan zul je een praktijk zoals jongenbesnijdenis niet willen. In sommige culturen is de praktijk van jongenbesnijdenis nog een ernstige morele blinde vlek (p. 50). Een morele blinde vlek in onze cultuur vindt Van den Berg in het godsdienstonderwijs. Van den Berg is atheïst en pleit voor een seculiere opvoeding. Achter de sluier is dat eenvoudig in te zien: je kunt niet geboren willen worden als iemand die op jonge leeftijd onwaarheden wordt aangeleerd over dingen waar geen bewijs voor is, zoals over het bestaan van willekeurige goden. Het ontzeggen van de behoefte van het kennen van de waarheid is een vorm van kindermishandeling, net zoals liegen (meestal toch) een vorm van mishandeling is. Als kind kun je niet geïndoctrineerd willen worden door fabeltjes, net zoals je niet kunt willen dat men tegen je liegt. Ook religieuze ouders zouden dit seculiere principe moeten inzien: zo kunnen de sterkst gelovige christelijke ouders ook niet willen dat hun kind op school geïndoctrineerd wordt over bv. de islam. Als zij niet willen dat kinderen geïndoctrineerd worden over de islam en als moslimouders niet willen dat hun kinderen geïndoctrineerd worden over het christendom, enzovoort, dan blijft er enkel een seculiere opvoeding over. Daar kan iedereen zich nog het beste in vinden. En zo kunnen we achter de sluier nog vele andere regels afleiden: bijvoorbeeld dat homo's mogen trouwen (stel dat je geboren wordt als homo, dan zul je niet graag hebben dat je niet mag trouwen) en dat we geen klimaatopwarming mogen veroorzaken (stel dat je geboren wordt als iemand in het jaar 3000, dan zul je niet graag hebben dat je een klimaatslachtoffer bent).

En hoe zit het dan met de dieren? Mogen we vlees eten of melk drinken? Achter de sluier der onwetendheid is het antwoord duidelijk nee: stel dat je geboren wordt als een koe, dan zul je helemaal niet graag behandeld worden zoals melkkoeien worden behandeld in de veeteelt. De sluier laat toe om belangen af te wegen: het is minder erg om als mens geen koemelk meer te kunnen drinken, dan als koe behandeld te worden zoals in de veeteelt. Hetzelfde geldt voor de vis, het varken, de legkip, de nerts... Achter de sluier krijgen we oog voor de ergste posities, de levens die je het minst graag zou willen leven, de wezens die het laagste welzijn zullen ervaren. De dieren in de stallen en de slachthuizen zitten in de ergste posities.

Volgens de grootste voedingsdeskundigenorganisaties (zoals de *Academy of Nutrition and Dietetics*) hebben wij mensen geen dierlijke producten nodig om gezond te leven. Voor ons is de consumptie van dierlijke producten dus een niet-vitale behoefte. Welnu, het gebruik van dieren als louter middel voor iemand anders z'n niet-vitale behoeften zul je al zeker niet willen als je achter de sluier der onwetendheid zit. Want je zou maar eens als dier zo geboren kunnen worden. Veganisme is dus de enige logische uitkomst. Veganisme wordt dan ook een morele plicht.

Louise Fresco

De Vrolijke Veganist bestaat uit drie delen. Het eerste deel is het meest technische en biedt uitgebreide besprekingen van een negental relevante recente boeken over voeding en dierenrechten. Twee boeken worden door Van den Berg sterk bekritiseerd ("Hamburgers in het paradijs. Voedsel in tijden van schaarste en overvloed" van Louise Fresco, 2011 en "The Omnivore's Dilemma. A natural history of four meals" van Michael Pollan, 2006). Positiever is Van de Berg over "Fatsoenlijk eten. Mijn leven als proefkonijn" (Karen Duve, 2011), "Democratie voor dieren" (Erno Eskens, 2009) en "Het Dierendebacle" (Stijn Bruers, 2010). De bespreking van "Why we love dogs, eat pigs and wear cows" (Melanie Joy, 2010) besteedt aandacht aan de ideologie van het *carnisme*, terwijl "De ongelovige Thomas heeft een punt? Een handleiding voor kritisch denken" (Johan Braeckman en Maarten Boudry 2011) aangehaald wordt om het belang van kritisch denken toe te lichten. De mens-dierverhouding kan ook geduid worden aan de hand van de zes mogelijke grondhoudingen besproken in "Participeren met de natuur" (Wim Zweers, 1995). Tot slot biedt "Animals like us" van Mark Rowlands (2002) een uitwerking van een universeel subjectivisme.

Het tweede deel is bijna 200 bladzijden lang en is het leukste deel van het boek om te lezen. Aan de hand van vragen en antwoorden geeft Van den Berg tegenargumenten op klassieke drogredenen en verduidelijkt hij alle aspecten die bij veganisme komen kijken. Alleen jammer dat er weinig structuur in te vinden is. Als je het antwoord wil weten op bijvoorbeeld de vraag of we moeten proberen om leeuwen vegetariër te maken, moet je gaan zoeken waar dat ergens kan staan. Leuk is dan weer wel dat Van den Berg soms aspecten van zijn persoonlijke leven in zijn antwoorden bewerkt, wat het erg concreet maakt.

Dan rest ons nog de vraag: vanwaar die titel? Als het boek focust op ethiek, op morele plichten, wat is er dan zo vrolijk aan veganist zijn? Dat komt in het derde en laatste hoofdstuk aan bod. Kort gezegd: veganisme is vrolijk omdat het een gezonde levensstijl is waarbij dieren, mensen en milieu in harmonie bestaan. Een veganistische levensstijl is een leven zonder geweld. Daarom is veganisme geen negatieve, maar een positieve boodschap. “Het voelt als een enorme morele bevrijding om veganist te zijn en verlost te zijn van het kwaad in mijn leven”, aldus Van den Berg (p. 266).

¹ Dit universeel subjectivisme wordt dieper uitgewerkt in het boek “Filosofie voor een Betere Wereld” (Van den Berg, 2009) en zijn dissertatie “Harming Others” (Universiteit Utrecht, 2011).

Auke van der Woud – Een nieuwe wereld

Het ontstaan van het moderne Nederland, Uitgeverij Bert Bakker, 464 pagina's

ENNO NUY (1950, Aerd) is hoofdredacteur geweest van Maandblad De Vrijdenker

Aan het einde van de 18de eeuw was de wereld vrijwel volledig verdeeld tussen Europa, Rusland en Amerika: Rusland annexeerde Noord- en Centraal-Azië, Japan nam Korea en een deel van Oost-China, Amerika kocht Alaska van de Russen en bezette een aantal strategisch gelegen eilanden in de Stille Oceaan, Frankrijk nam Achter-Indië, Nederland nam Oost-Indië en breidde haar belang in West-Indië uit. Afrika was rond 1900 geheel verdeeld onder de Westerse mogendheden. Dit was het hoogtepunt van het imperialisme.

Er kwamen grote wereldtentoonstellingen en internationale congressen. Het toerisme ontstond: het reizen zelf, indrukwekkende natuur en vermaarde kunst waren de drie belangrijke motieven om de eigen woonplaats te verlaten. En ook de populaire ontdekkingsreizigers maakten de wereld groter. En vergeet Jules Verne niet die met zijn imaginaire reizen mateloos populair werd.

Massacommunicatie, massamobiliteit, massale productie en consumptie van energie zijn de belangrijkste kenmerken van industriële revolutie. Stoomkracht, spoorwegen, Suezkanaal, Panamakanaal, telegraaf en telefoon, werkelijk alles nam een ongekende en exponentiële vlucht.

De mens verhieft zich en zo ontstonden ballonvaart, luchtvaart, luchtvloot, luchthaven, luchtschepen. De analogie met de scheepvaart is opmerkelijk. En al snel werd duidelijk dat niet stijgkracht maar horizontale snelheid essentieel was voor het vliegen. Uit fotografische opnames met extreem korte sluitertijden van vogels leerde men dat niet ballonnen maar op vogels lijkende

machines de toekomst van de luchtvaart zouden gaan bepalen: de toestellen kregen een romp, vleugels, een neus en een staart.

Tegelijkertijd werd de systematische verharding van het wegdek opgepakt vanaf de tweede helft van de 19de eeuw. Maar ook de gymnastiekbeoefening en het rijwiel werden snel zeer populair. De sportbeoefening in teamverband kwam op en in 1896 werden voor het eerst de moderne Olympische Spelen georganiseerd.

Inzicht, snelheid en kracht waren de nieuwe formules. Maar de innovaties die gericht waren op de productie van kracht, werden veelal voortgedreven door militaire overwegingen. Rond 1850 bedroeg

het wereldwijd beschikbare krachtpotentieel enkele honderdduizenden pk, rond 1900 was dat gegroeid tot 100 miljoen pk! Massa, energie en beweging. Het gewicht per pk werd steeds kleiner, de eerste stoommachines wogen meer dan 1400 kg per pk. Arbeid werd gemakkelijker en efficiënter en de productie van kunstlicht verlengde het aantal arbeidsuren nog eens extra. In 1859 werd in Amerika voor het eerst olie uit de grond geboord en aan het einde van die eeuw maakte Marconi de radio mogelijk. Maar daarmee begon in feite ook de globalisering en de toenemende onderlinge afhankelijkheid. Relatief kleine gebeurtenissen zoals een mislukte oogst op de ene plek op aarde, deed zijn gevolgen gelden op grote afstand. Waar voorheen beschaving de plicht inhield aan zichzelf te werken (cultuur is het beheersen van natuur) verschoof het accent veel meer naar het ondergeschikt

Auke van der Woud

maken van de buitenwereld. De snelle technologische ontwikkelingen maakten die transitie des te eenvoudiger en wat minstens zo belangrijk is: beschaving was een prachtig ideaal maar de welvaart nam er niet door toe. De technologische ontwikkeling stimuleerde de economie op een ongekennde wijze, het gevoel van stijgende welvaart nam toe. Macht over tijd en ruimte. Dat zou ook een passende titel voor dit boek geweest zijn. Telkens keert deze kreet terug.

De Nieuwe Wereld liep in alles voorop. Zoals de Duitsers in Europa het voortouw begonnen te nemen. Nietzsche stelde vast dat het geloof in god werd vervangen door het geloof in de wetenschap. En in die goddeloze, mechanistische wereld werd moraal een doekje voor het bloeden, aldus Nietzsche. Moraal als wapen tegen middelmaat, angst en verveling.

Neurasthenie en histerie deden hun intrede en werden in het algemeen beschouwd als teken van degeneratie, afnemende beschaving. Was het voorheen de moraal die de samenleving beschermde tegen vertoon van ongebreidelde emoties, uitingen van zwakke wil, overmatig alcoholgebruik, gebrek aan zelfbeheersing, gebrek aan concentratievermogen, met het wegvallen van de moraal als sturende en stuwende kracht werd diezelfde samenleving overspoeld door al die fenomenen van menselijke zwakte.

In Nederland kwamen de nieuwe technologische ontwikkelingen slechts moeizaam en met aanzienlijke vertraging tot stand. Zwaar spooormaterieel over zompig land laten rijden was geen sinecure. Bij ons lag de nadruk uitsluitend en alleen op waterbouwkunde. Nederland werkte niet met ijzer en vuur maar met wind en water.

Met de komst van ijzer als bouw- en constructiemateriaal deed met name de wiskunde haar intrede in het moderne productieproces. Meer dan ooit tevoren werd bouwen rekenen. Vooral de differentieel- en integraalrekening kregen nu grootschalig toepassing. Technische tekeningen werden gestandaardiseerd (alle gebaseerd op het Franse *Corps des Ponts et Chaussées*) en ook grafieken en diagrammen werden een krachtig universeel communicatiemiddel.

In 1865 verscheen voor het eerst de Waterstaatskaart en vanaf dat moment begon Nederland ingrijpend te veranderen: het land moest een paar voet uit het water gehaald worden om de voortbrenging van de grond drastisch te verbeteren. Het is niet voor niets dat juist ook in deze periode het landsbestuur door Thorbecke werd hervormd met een nieuwe Grondwet in 1848, een Provinciewet in 1850 en een Gemeentewet in 1851. De rechtsstaat was geboren, evenals het publieke domein. Van der Woud formuleert het als volgt: “Dat was de essentie van de staatsrechtelijke revolutie: vóór 1848 was er alleen vrijheid als die door de koning werd verleend, ná 1848 was er altijd vrijheid, behalve waar die door de wet werd ingeperkt.”

De term Randstad zou in het tweede kwart van de 20ste eeuw bedacht zijn door de oprichter van de KLM, Albert Plesman. Een plausibele veronderstelling, omdat vooral vanuit de lucht gezien de stedelijke ontwikkeling in Nederland vooral op een langgerekte stad aan een rand van een gebied zonder stadshart leek. Later zouden we die lacune opvullen door van ‘het groene hart’ te spreken.

Buitengewoon interessant en verhelderend zijn de hoofdstukken over de waterwegen in ons land. En amusant is de anekdote over de opening van het Noordzeekanaal in Amsterdam waar de kroonprins, het voltallige kabinet en 2000 genodigden aanwezig waren en waar kanongebulder de plechtigheid begeleidde, terwijl de opening van de Nieuwe Waterweg, technisch minstens zo’n hoogstandje als het Noordzeekanaal, te Rotterdam “werd geopend door de veerboot naar Harwich, die moest daar immers toch langs”.

In schril contrast met de waterwegen verliep de ontwikkeling van het spoorwegnet in Nederland, niet in de laatste plaats omdat de Nederlander maar geen grip kreeg op de economische, sociale en culturele implicaties van die nieuwe vorm van mobiliteit. Aanleg van de infrastructuur en het rijdend materieel waren veelal van buitenlandse afkomst. Maar de bruggenbouw om waterwegen per spoor over te steken waren weer vooral van Nederlandse makelij, dat konden we wel. Maar het duurde veel langer dan wenselijk en noodzakelijk eer het Nederlandse spoor echt tot wasdom kon komen. Veel gesteggel over zeggenschap, te weinig bereidheid bij de Staat om het spoor te bekostigen en een klein foutje in het ontwerp zorgden voor veel vertraging. Dat ontwerpfoutje hield in dat de eerste spoorwegen op Brits ontwerp waren gestoeld, een veel breder spoor dan het Duitse waardoor doorgaand verkeer op het continent stopte bij de Nederlandse grens! Maar allengs werd het spoor toch echt gezien als brenger van beschaving.

Zo traag als het Nederlandse spoorwegennet tot stand kwam, zo snel ontwikkelde ons land de posterijen en het telegraafnet. Beide functies werden nadrukkelijk opgevat als rijkstaken en werden razendsnel en ogenschijnlijk zeer efficiënt ingevoerd. Met deze systemen verkreeg de overheid daadwerkelijk macht over tijd en ruimte. Opmerkelijk is dat reeds toen geconstateerd werd dat velen, ook particulieren, de voorkeur gaven aan de telegramstijl van het telegraferen boven het tijdrovende werk van brievenschrijverij. Zo modern zijn onze soundbites en oneliners kennelijk niet. Hoe het ook zij, de ontwikkeling van het telegraafnet verbond Nederland niet alleen binnen de eigen landsgrenzen maar zeker ook met de omringende wereld. Het World Wide Web ontstond zodoende al ergens rond het midden van de 19de eeuw. In 1853 werden er in ons land 39.000 telegrammen verwerkt, in 1855 honderdduizend, in 1888 drie miljoen en in 1900 vijf miljoen. Alleen in Engeland en Zwitserland werden er meer telegrammen verwerkt.

De eerste proeven met een telefoon werden in ons land in 1877 gedaan. Dit nieuwe medium nam een minder rappe vlucht dan de telegraaf: in 1892 waren er 4.000 telefoonabonnees die 72.000 interlokale gesprekken voerden, maar tegelijkertijd werden er in Amsterdam 26 miljoen poststukken verzonden en meer dan vier miljoen in- en uitgaande telegrammen!

Rond 1830 kende ons land iets meer dan 2000 km verharde weg. In 1999 was dat gegroeid naar meer dan 117.000 km. Aan het begin van de 19de eeuw werd de classificatie ontwikkeld die we tot de dag van vandaag hanteren: rijkswegen, provinciale wegen en lokale wegen. De massamobiliteit op de weg kwam nu echt op gang. Langzaamaan, hoewel soms razendsnel, werd Nederland het land zoals we dat nu kennen. Van der Woud schreef er een prachtige studie over.

Zojuist verschenen

't Is toch niet waar!

Een nieuw boek van Jaap van den Born

In 2012 ontving Jaap van den Born de Kees Stip Prijs voor zijn gehele oeuvre. Dat oeuvre wordt nu uitgebreid met deze **Canon van het bedrog**. Een bonte stoet practical jokers, oplichters, laden-lichters, vervalsers en geneeskundigen trekt aan de leergierige lezer voorbij, van de Hauptmann von Köpenick tot de man die er bijna in slaagde de staat Arizona te stelen. Een apart hoofdstuk is gewijd aan de geschiedenis van het literair bedrog, te lang onderbelicht en nog steeds actueel.

Allemaal met een toepasselijk gedicht en rijk geïllustreerd. De koper van dit standaardwerk zal zich na lezing niet bedrogen voelen. En voor vastgelopen zakenlieden staan er talrijke tips in voor een carrière-switch.

Een bekende stem over dit werk:

‘Welk een prachtige rogues gallery! Heel wat onsterfelijken zag ik met vreugde terug – Cagliostro, de Graaf van Saint Germain, Aleister Crowley... en ook de oncriminele meester Hugh Troy, bewonderd door H. Allan Smith; weer genoot ik van zijn als voeten beschilderde schoenen. U heeft historisch werk verricht!’

Drs. P

Jaap van den Born – 't Is toch niet waar! Aantal blz.: 204. ISBN 978 946 193 8251, Prijs: € 16,00

Productie: Digitaal poëzietijdschrift Het Vrije Vers (www.hetvrijevers.nl)

Uitgegeven via: mijnbestseller.nl

Verkrijgbaar bij www.mijnbestseller.nl Centraal Boekenhuis, bol.com etc.

Uit bovengenoemd boek:

Reagent

Ik stop uw handschrift in dit apparaat
Dat is verbonden met dat manspersoon
Vervolgens ga ik dan zijn buik bekloppen

Dat geeft dan weer een specifieke toon
Die doorvibreert tot in mijn vingertoppen
Daar die persoon strak naar het westen kijkt

Hij kijkt wel ietwat wazig uit zijn doppen
Dat hoort erbij en zie eens aan, wat blijkt:
Ik diagnosticeer u als prelaat

Het spijt me wel maar u bent heel erg ziek
Want onverbeterlijk rooms-katholiek

Al die apparaten met metertjes in de alternatieve medische sector zijn terug te voeren op de *radioscope* en *oscilloclast* - van de Amerikaanse kwakzalver Albert Abrams (1863-1924) die de specifieke trillingen van een ziekte door middel van een bloeddruppel of een handschrift doorgaven aan een 'reagent', die in de schemering naar het westen keek, waar ze via zijn ruggemerg gefilterd werden en verdeeld over verschillende gedeelten van de buik waar de dokter ze weer op kon vangen door te kloppen.

Hij kon zo zelfs vaststellen of de patiënt leed aan theosofie of room-katholicisme en hij had dan ook veel toegewijde volgelingen, waaronder Upton Sinclair en Charlie Chaplin.

Via hun handschriften deed hij zo ook de opzienbarende ontdekking dat álle bekende schrijvers aan syfilis leden.

Atheist Centre 75 years International Conference

January 5 & 6, 2014

Venue: Siddhartha College of Arts & Sciences, Benz Circle, Vijayawada
Atheist Centre, Vijayawada, A.P., INDIA

The world's first known Atheist Centre's journey has reached a unique milestone in history: 75 years. The 75 years of Atheist Centre witnessed two of the world renowned atheist social reformers and well-known Gandhians, Gora (1902-1975) & Saraswathi Gora (1912-2006), starting the Atheist Centre in 1940 and paving the way to build atheism as a life stance/way of life and Positive atheism as a philosophy. To mark the 75 years, an International Conference is being organized on January 5-6, 2014.

The founders of Atheist Centre received many laurels for their service to humanity. Saraswathi Gora received Karnataka Government's the very first 'Basava National Puraskar', for promotion of castelessness; Jamnalal Bajaj National Award; Janakidevi Bajaj National Award; G.D. Birla International Award for promotion of humanism, to name a few. In 2002, a commemorative postage stamp was released on Gora as a social reformer and as an atheist by the Government of India in the centennial year of his birth.

People from all walks of life will participate in this historic conference. Some of the distinguished international delegates include, International Humanist & Ethical Union (IHEU) President, Sonja Eggerickx (Belgium), Levi Fragell and Roy Brown, former presidents of the IHEU hailing from Norway and Switzerland; Norwegian Humanist Secretary General, Kristin Mile, IHEU Vice President Roar Johnsen (Norway), German Humanist, Dr. Volker Mueller, Evan Gran, Former Editor of the FRI TINKE (Freethinker) from Norway, Finnish Freethinker Pekka Elo and his team from Finland, Babu Gogineni, IHEU, delegation from Libre Pensee, France and others from Europe and American continents will participate.

From India, a number of people will participate. They include, Prof. P.M. Bhargava, Former Vice Chairman of the National Knowledge Commission, Govt. Of India & Founder Director of Centre for Cellular & Molecular Biology, Hyderabad, Dr. Veeramani, President D.K, and Chancellor Periyar Maniammai University, Tamilnad, Mr. Jayaprakash Narian, MLA, Lok Satta, Dr. Balamohandas, Former Vice Chancellor of Nagarjuna University, A.P., Prof.B.A. Parikh, former Vice-Chancellor of South Gujarat University, Surat; Prof. RVR Chandra Sekhar Rao, Former Vice Chancellor B.R.Ambedkar Open University, P.V. Raja Gopal, Former Vice President of Gandhi Peace Foundation, Dr. Narendra Naik, National President of the Federation of the Rationalist and Atheist Associations of India.

The Conference registration fee is Rs. 400 for Indians and USD 150 for foreigners which includes food and humble boarding. A good number of hotels are available in Vijayawada, those who want to stay at their expense. As Atheist Centre is completely dependent on voluntary efforts, donations are welcome for the success of this International conference.

For further details:

Convenors: Dr. Vijayam, Dr. Samaram, Dr. Maru and Mr. Vikas Gora

Atheist Centre, Benz Circle, Vijayawada 520010, A.P., India.

Phone:+91 866 2472330; Mobile:+91 98484 58220 (Dr. Vijayam)

Email: positiveatheist@gmail.com

Registration and other details are available on: www.atheistcentre.in

De huisarts uit Tuitjenhorn

HANS LOUIS KOEKOEK (1935, Rotterdam) filmer en schrijver, publiceerde onder meer Ongelovige verhalen; zie ook www.hanskoekoek.nl

Al eerder meldde ik dat het voor een columnist niet mogelijk is voor een blad dat maandelijks verschijnt echt actueel te zijn. Je moet wel eens oude koeien uit de sloot halen en in dit geval een dode huisarts. Zijn radicale manier van functioneren schokte het ethische deel van de geneeskundigen. Ik ben geen geneeskundige en vaak ook weinig ethisch. Ethische lieden beseffen vaak niet dat hun ethiek anderen geducht kunnen laten lijden, zij zien en beleven dat als: leiden.

Vandaar dat ik meen dat een frisse onafhankelijke blik de zaak kan verduidelijken. Er bestaat sterven en sterven. Bij het tweede woord sterven denk ik aan de onmenselijke doodstrijd die iemand kan treffen. Ik heb het tweemaal van zeer nabij mee gemaakt. Mijn schoonvader stierf aan longkanker. Dat is voor degene die naast het sterfbed zit ook een zware belasting. De longen van het “slachtoffer” kunnen onvoldoende zuurstof leveren om te overleven, maar het lichaam wil niet dood, dat wil verder leven. Er ontstaat een kansloze doodstrijd. De stervende stikt letterlijk, maar dat stikken kan over dagen uitgesmeerd worden. Doet men niets, dan kan men het vergelijken met iemand die aan een strop bungelt die net nog wat lucht doorlaat. Het lichaam vecht en vecht, maar de afloop is altijd de dood.

Menig huisarts zal de bovenstaande beschrijving herkennen, en een aantal onder hen zal de daadkracht niet hebben om de stervende uit het lijden te verlossen. De geëigende procedure van start laten gaan betekent lijden voor de patiënt. Vandaar dat een huisarts kan besluiten de stervende uit het lijden te verlossen. De situatie vraagt om optreden. Als je door jarenlange ervaring weet wat een ellende iemand tegemoet gaat en je kunt die mens voor worstelend sterven behoeden, dan is het een plicht en een daad van begrip om acuut op te treden. Gaat het om een dier, dan zegt men: geef dat beest een spuitje, en help het uit zijn lijden. Gebeurt dat met een mens dan komen ethici woorden te kort om het af te keuren.

Mijn vader zou sterven aan longkanker. Ik ben bij het gesprek geweest met zijn huisarts. Ze kende een arts die haar voor de wet zou ondersteunen. Het was een klare uitgemaakte zaak. Plotseling verslechterde de toestand van mijn vader, en het verzorgingshuis waarschuwde me dat het zou aflopen. Een uur later stond ik naast zijn bed en herkende de aanvang van de doodstrijd die ik al bij mijn schoonvader had meegemaakt. Ik vroeg om de arts, het antwoord was: ze is er niet, ze is op vakantie. Van het huis kreeg ik geen echte medewerking om een andere arts in te schakelen. Dat viel om de donder niet mee. Waar haal je in korte tijd twee artsen vandaan die wilden meewerken? Mijn vader was niet meer aanspreekbaar en een arts vond dat hij persoonlijk toestemming voor euthanasie moest kunnen geven. Het resultaat: laat die man maar letterlijk stikken. Ik heb met een kussen in mijn handen gestaan om in een minuut te doen wat de komende dagen tenslotte toch zou gebeuren. Ik durfde niet want men schijnt te kunnen aantonen dat er moedwillige verstikking heeft plaats gevonden. Ook mijn vader stierf, gedoseerd met enig zuurstof, aan de galg.

Hij is dood die huisarts uit Tuitjenhorn, maar lang leven de artsen die inzien dat een paar dagen naar lucht happend sterven iemand bespaard kan worden. Het hijgen van de doodstrijd is een afschuwelijk gehoor, dat je nooit meer vergeet.

En die vrouwelijke co-assistente heeft nog heel wat te ervaren en te leren. Zij heeft echt een dode op haar geweten. Dat heeft de huisarts uit Tuitjenhorn niet.